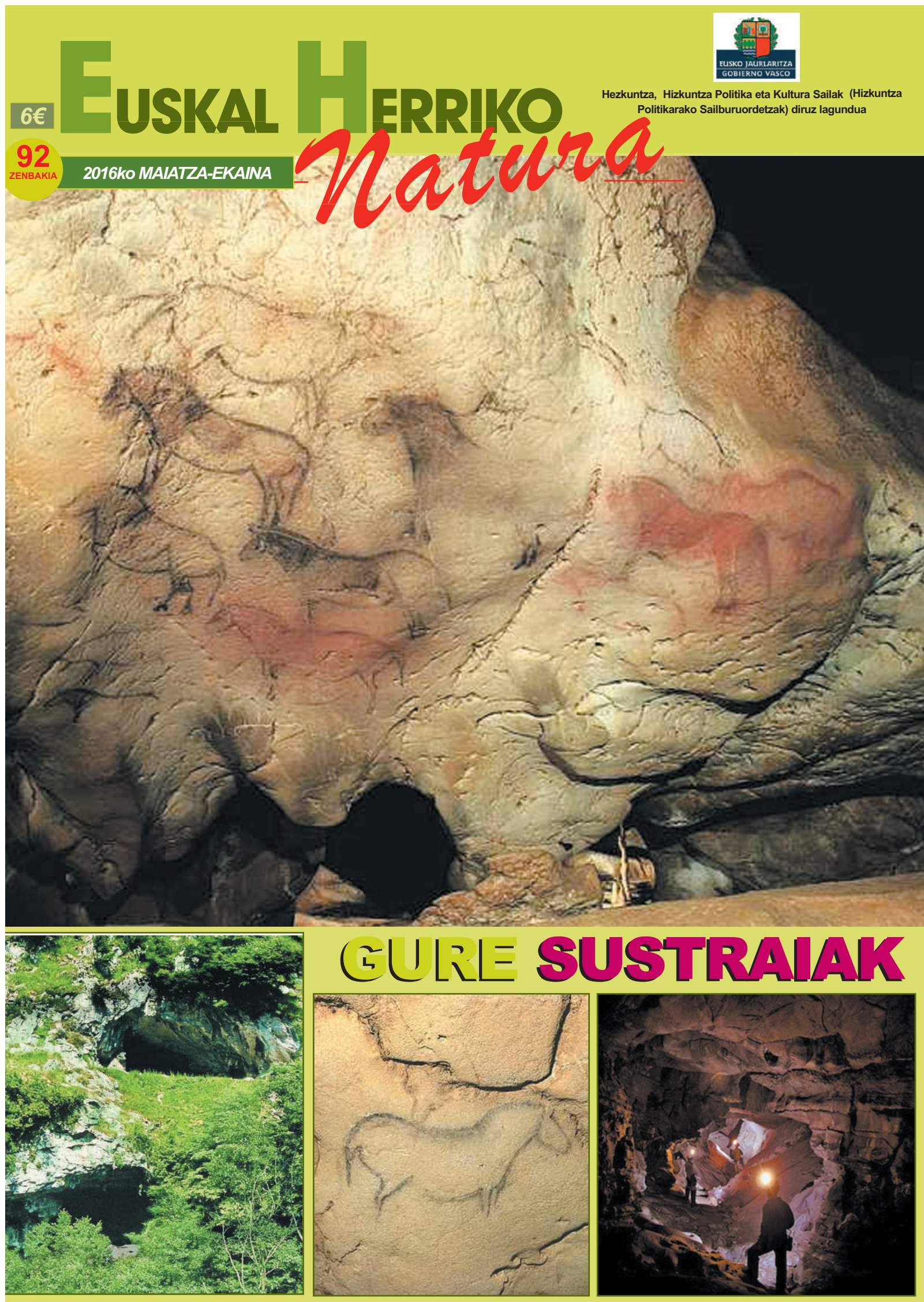

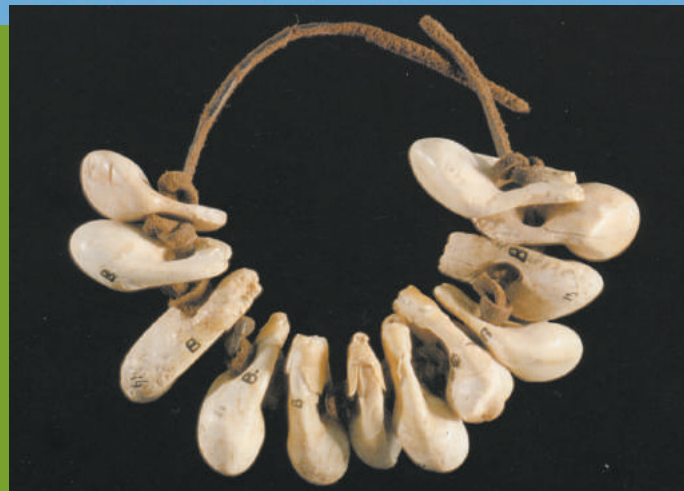

GURE SUSTRAIAK

EUSKAL PALEONTOLOGIA

MOUSTIER ALDIKO GAIK

OREIN-HORTZEZKO KOILAREA

ZERAMIKA APAINDURA EDERRAK

EKAIN ZALDIA 20

ATXETA ANIMALI BURUA

SANTIMAMIÑE BISONTEA

EUSKAL HERRIKO
NATURA

Hezkuntza, Hizkuntza Politika eta Kultura Sailak
(Hizkuntza Politikarako Sailburuordetzak) diruz lagundua

IRAUNGITZEKO ZORIAN DAUDEN ESPEZIEAK DEFENDATZEKO ELKARTEA

ZURE NATUR ETA ZOOLOGIA ALDIZKARIA

EHA-1996ko otsailak 7, asteazkena.
3/1996 DEKRETUA, urtarilaren 9koa, Elkarte
herri-onurakoa dela aintzatesten duena.

Bizkaia
foru aldundia
diputación foral

AURKIBIDEA

92.zk - 2016ko MAIATZA-EKAINA

EDITORIALA

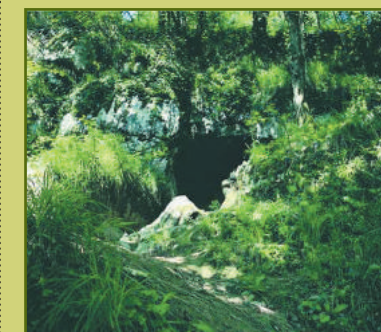
O bjetuak egitea gure identitate ezau-
garria da, ahalmena ezerik eraiki
besterik ez bait dugu.

Babestu eta erasotzeko baliogarri zaiz-
kigu, superbizitzeko eta sustatzeko.
Horrenbestek horren eta hain leku zaba-
lean, kinka larrian jarri gure izatea pake-
tan bizitzea eragozten digutela. Sarritan,
gu baino askoz ere ahaltsu eta bihotz
gogorragoko izakiak gure aurka altxatu-
ko direla imajinatzen dugu, Zeinengan,
dagoeneko ulertutasun kutsurik ere
utziko ez dugun. Geure irudi bera.

Aitzitik, gure historiaren bide malkartsua
berrikusten badugu, sinpletasun osoko-
ak izan zirela dakuskegu; izaki apalak,
xirripen osinetatik idokilikoak, eta izaki
bizi eta ia pertsonalak eratu genituenak.
Ez genuen hastapenetan makina konpli-
turik sortzen asmatu. Ezin genezakeen
lortu zorrotza biluzten zuten kolpe bakan
batzuek baino eraketa handiagorik. Hortik
gure makinaren arkitektura soilera, maila-
riz falta ez duen bidea genuen. Banan,
banan, beste era batez egitea lortu
genuen. Geure kirol lehiaketetan beza-
la, geure urrezko arau bakarpean men-
deratu genituen: altius, citius, fortius.
Egunez egun gero eta konplikatuago,
ahaltzuago, bizkorrago eta azken fine-
an, hilkorragoak.

Egun, zihurtasunik gabe sentitzen ditu-
gu geure buruak, sumaezinezko muga
gaintitu dugula iruditzen zaigulako, inork
taiatu ez duguna, naina, suzko ezpataz
armaturiko aingeru batek babestua diru-
diena. Iada ez da natura, lehen gosez
eta hotsez mehatxatzen gintuena.
Orain, gu geu gara animaliak, zuhaitzak
eta itsasoak babestu behar ditugunak.
Lokartutako erraldoia iratzarri dugula
iruditzen zaigu. Basamortua aurrera egi-
tera behatu, dugu, ura usteltzera eta
airea gaisotasun torturatzaile eta miste-
riotsuak garraiatzera. Gure bidea ber-
giten badugu, une batean paketa
geundeekeela topatuko dugu, baina, ezin
izan gara geratu. Gure kodaitetako ehiz-
tari erratia bezala, inoiz atsedenik aur-
kitzen ez duena.

Fernando Pedro Pérez
(Zuzendaria)

Prehistoria disziplinarreko zientzia...	4
Gure historiaurrea...	8
Lehenengo tresnak...	10
Goi Paleolito tresnak...	11
Azagaia...	12
Arrankaziak...	13
Harriaren forma berriak...	14
Marizuloko pikotza...	15
Harri beira...	16
Apaindura pertsonala...	18
Ehorzketa atak...	19
Ehorzketa zintzilikarioak...	20
Aizkora lauak...	22
Hezurrezko materialeak...	23
Gezi puntak...	25

Koilarea	26
Arte paleolitikoa	27
Zisturitz-zaldi-aurrekoak	28
Arenaza. Zezena	29
Altzerri. Ahuntzak	30
Ekain. Zaldia 27	32
Ekain. Zaldi aurrekoak 15	34
Ekain. Panel txikia	36
Altzerri. Bisontea 1a, 27	37
Altzerri. Azeria 13	38
Ekain. Bisontea 18	40
Altzerri. Zadi burua	42
Ekain. Ahuntzak eta orein adarra ..	45
Urtiaga. Ahuntz burua	46
Solacueva. Gezilarriak	49
Etxauri. Harlauza ikur margotuekin ..	50
Isturiz. Bisonte Burua	51

EUSKAL HERRIKO
NATURA

Zuzendaria: Fernando Pedro Pérez.
Erredakziorburua: Iñaki Landaluze.
Kolaboratzaileak: Nerea Urtaran, Miren Alustiza, Oskar Azkona, Fidel Korta.
Anaut Paterson, Jon Zubiri, Elena Azkarreta, Xabier Aramburu, Kepa Alustiza.
Argazkilarit-taldeak: Edurne Urkizu, Aitor Zubizarreta, Xabier Urreta, Izaskun Loidi.
Maketatzailea: Elena Carriedo.
Legezko gordailua: BI-2452-02.
ISSN: 1695-4645 **Aleak:** 2.000

Erredakzioa:
Av. Madariaga, nº. 47-6º C - Esc.1 - 48014 BILBAO.
Tel: (94) 475 28 83. e-maila: adeve.2@euskalnet.net

Argitaratzailea:
Iraungitzeko Zorian Dauden Espezieak
Defendatzeko Elkarte.

Naturaren Ahotsa Interneten zabaltzen da Euskomedia
Fundazioaren bitartez, ADEVE eta EUSKO
IKASKUNTZAren arteko hitzarmena dela eta
WWW.euskomedia.org/adeve

HARPIDETZA-ORRIA

Urteko kuota: Hamabi ale urtean: 36 euro. TLF: 94 475 28 83

PREHISTORIA DISZIPLINARTEKO ZIENTZIA

Orain dela 600.000 urte, Zagros mendietan artaldean ibiltzen dituzten artzai kurdoek egun arte erabilitako Shanidar (Irak) izeneko haitzuloan, Neandertal gizatalde batek lagun bat ehorzten zuten. Udaberria amaitzean zegoen. Ardura txukunenarekin, hildakoren lagun eta senitartekoek, lore zuri, urdin eta oriz (ekilore, nabar-lore, malba eta zorna-belarra) ohandze bat osatu zuten ekisetoak gehituz. Ekintza honek hunkitzen gaitu, bertan zeudenak hunkituko zituen modura.

Nola jakin dezakegu hainbesteko zehas-tasunez, zein urtearotan gertatu izan zen ere? Hainbeste urtetan irauten al dute loreek?

Loreek urteoro askatzen dute espezie berdineko beste loreak emalduko dituen polena, eta horrela sortzen dira fruituak eta iraunarazten dituzten haziak. Polen

kopuru txiki bat besterik ez da iristen bere helbidera; beste guztia lurrean gelditzen da. Haitzuloen sarreran ere inguruko landareen polena erortzen da. Polen ale hauek estalki gogor bat dute, iraunkor bihurtzen dituen, eta horren kariaz fosilizatu egiten dira, eta bertan bizi ziren gizataldeen aztarna ezberdinekin batera gordetzen. Landare bakoitzak polenale estruktura eta forma berezikoak dituen, haiek aztertuz jakiten dugu zein landareetatik datozten.

Landare batzuk, pinu, haritz eta urritzak kasu, polen asko askatzen dute. Landare anemofilo edo haizezaleak dira, polena haizeak eramaten baitu batetik bestera.

Haizeak eramandako polen horren gehiengoa ez da bere helmugara (espezie berdineko loreetara) iristen eta erruz galditzen da lurrean. Beste landare batzuk, insektuak erakartzen dituzten margo bizietako petalodunak, entomofilo

edo insektuazaleak dira. Hauek polen gutxiago egin dute, insektuen bidez ziurrago heltzen baita bere helmugara.

Prehistoriako gizonak erabili izan haitzuloetako jalkinetan lehenengo landare motaren polena ugaria da, bigarren motarena oso urria den bitartean.

Ba, Shanidar haitzuloan, polenaren analisiak lore entomofiloen polen kopuru handia zegoela erakutsi zuen, eta gainera polen hau lore osoetatik sortutakoa zela, espezie ezberdinetako polena nahasi gabe zegoenez. Normalean kanpotik etorritako polen-ale ezberdinak nahasirik azaldu beharko lukete eta ez han topatzen ziren bezala espezie bakoitzeko multzo nabariak osatuz. Multzo bakoitza lore bakar batetik sortutakoa zen.

Bertan aurkitutako loreak Maiatzaren bukaeratik Ekainerarte dute beren loraldia. Horrela mugatu ahal izan zen ehorzketaren unea.

Datu gehiago ere baditugu Shanidarko Neanderthal Garaiko aztarnategian ezarritako landare horietako batzu gure egunetan sendabelar modura erabiltzen dira inguruko artzaiei artean. Horrela erabiliak izan ote aintzin urrun haietan?

Hona hemen Botanikatik ateratako zientzia berri bat, Palinologia. Zientzia honek polenak aztertzen ditu eta beste modu batera inoiz ezagutu ez genezakeen aspal-diko giza-ekintza hunkigarri eta biotzeko baten zehaztasunak ematen dizkigu.

Horretaz gain, Palinologiak aintzinako kultur diferenteen paisaien berri ematen digu. Aztarnategi berezi baten inguruan basoa edo larrea zegoen adierazten digu, eta lehengo kasuan, basoa pinudia, pagadia edo haritzia ote zen.

Guzti honekin, kronologia bat eraikitzeaz gain, prehistoriako gizonaren ezagupen zabalago bat ematen digu. Honek inguruarekiko izan zuen harremana ez bait zen

berdina izango zuhaitzik gabeko etzelarean, estepa hotzean edo baso kaduzifolio batean.

Baina itzul gaitzeen datu zehatzetara, eta orain gure Herriari dagokionean. Urola ibaiarroko txoko batean, Goltzibar eta Beliosorreka errekatxoak bat egiteen diren lekuan gordetzen duen labarreko artearen Santutegi izugarriagatik ezaguna den Ekaingo haitzuloa kokatzen da.

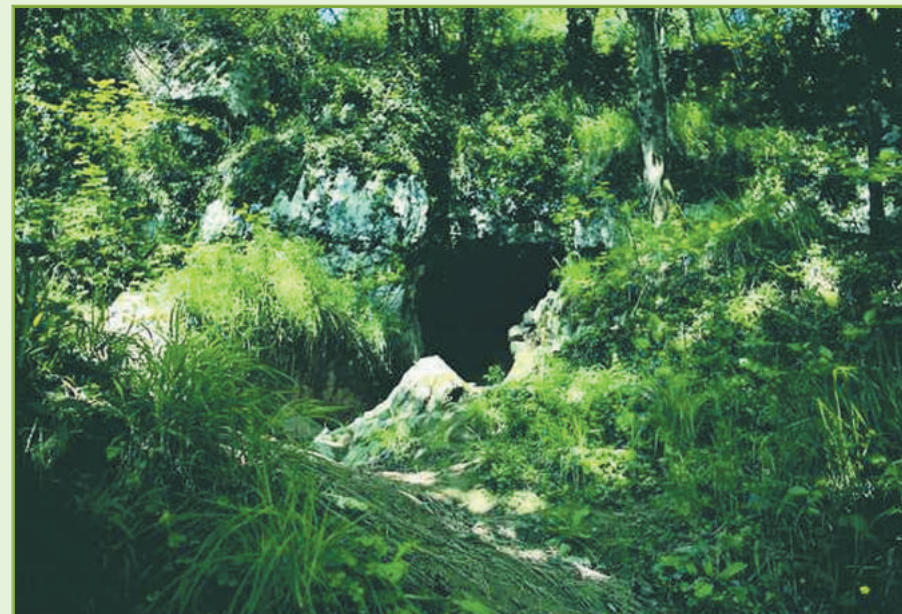
Beronen sarreran aztarnategi bat aurkitzen da, non udaran eta batez ere. Ekainean etortzen ziren ehiztarien aztarnak gordetzen bait dira. Behe Magdalen Aldian etortzen zirenak azter ditzagun. Hauek beste nonbaitetik etortzen ziren, oraindik ezezaguna den toki batetik. Beharbada oinez ordu pare batera dagoen Urriagako haitzulotik.

Urriagatik etorri ala ez, ehiztari hauek Ekaingo haitzulora une konkretu horretan etortzen zirela eta orein emeak erditzeko orduan ustegabeen harrapatzen zituztela, orein ama eta jaionerriak ehizatuz, argi gelditzen den gauza da. Nola dakigu datu hau? Kasu Animalien Paleontologiak argitzen du ikerketa prehistorikoa.

Aztarnategian, ehiztari horiek egindako tresnaz gain, beraiek jandako animalien hezur aztarna ugari topatzen dugu. Hezur aztarna hauek ikertu ondoren oreinen artean jaioberriei dagozkienak ugariak direla jakin dezakegu esnehotz ateragabeak masilezurretan ikusitakoan.

Orein helduei dagozkien artean, gehiengo nagusia orein emeen hezurrena da. Ez dago, esate baterako, adar pusketarik, Magdalen Aldiko ehiztariak beren ehizerako tresnak egiterakoan hain gustokoa eta beharrezkoa duten lehengarria. Garezurak berriz, ugariak dira, zalantzarik gabe emeei dagozkienak, adarrik gabekoak denok dakigun bezala.

Baina itzuz gaitzeen animalia horiek ernalketa eta erditze garaian izaten duten bizimodura. Ezaguna da, erditze dagoen orein emea, Ekaina aldera, taldea utzi ondoren eta

aurreko urteko kumeekin batera, txoko ezkutu bat bilatzen dutela erditzeko. Erditzeko lekuak ez dira aldatzen urtetik urtera. Orduan, oreinkume bat erditzen du, hiruzpa bost egunetan gorderik egoten dena, amaren atzetik ibiltzeko gai den arte. Une horretan denak batera, taldera itzultzen dira.

Egun berezi hauetan, Ekainaren haseran, harrapatzen zituzten ustegabeen animalia hauek Ekaingo ehiztariak. Ez dago, oster, urteoro hotzean harrapatuak izango lirartekeen 6 edo 8 hilabeteko oreinkumerik.

Ikusten dugu beraz, Paleontologiak zeresan handia duela ikerketa prehistoriko guztietan. Gorago aipatutako datuez aparte, garai haietako paisaia eta eguraldiari buruzko informazio baliogarriak eskeintzen dizkigu. Ipar handitik etorritako elur-oreina, elur-azeria, elurretako erbia, glotoia, mamut edo ilelun errinozerontea azaltzen badira, paisaia ireki, zuhaitzik gabeko eta hotz batean aurrean gaude. Alderantziz, orkatz, baurde, azkonar eta basakatuak azaltzen badira, minioptero deituriko xaguxarren aztamekin batera, bso kaduzifolio baten aurrean egongo gara.

Arrainen ornoak, moluskoen maskorrak edo itsas trikuen arantzak aztarnategi batean azalduz gero, kostaldeko itsaskien bilketaz edo ibai eta itsasoko arrantzuari buruzko datu interesgarriak argitzen dira.

Paleontologiak eskaini dezaken datu garrantzitsuenetarikoa, aztertzen dugun giza-taldearen ekonomiari buruzkoa da. Hezur aztarnak aztertuz jakin genezake ea ehiza-ekonomiaren barnean zeuden edo animalien domestikazioa iadanik lortua zeukaten, abeltzain eta artzain bihurtuz. Paleolito eta Mesolito Aroko gizona inguruko naturaren hondakari hutsa zen. Bere inguruan zeuden landare eta animaliak harrapatuz bizi zen. Neolito Aroan, aldiz, ekoizle bihurtzen da, elikadura iturri berriak sortuz. Iraupenerako bazter ezinezkoa zen ehiza, bigarren maila batetara pasatzen da, azkenean kirol hutsa egiten delarik. Horregatik bidezkoa iruditzen zaigu, une honetarako aukeratu den “Neolito Aroko Iraultza” deitua.

Une honetan gizonak animali basa-
tiak ekoizpen tresna bihurtzen bait
ditu.

Guzti honen ondorioz, orain arte
Neolito Aroa (betidanik onartu izan
den zentzuan) teknologi berri bat
dakarren garai bat bezala hartzen
zen, hots, harri leundu eta zeramika-
ren garaia. Azkeneko denboran
berriz, beste ikuspegi batetik azter-
tzen hasi dira.

Teknologi aldaketa hauek hutsalak
dirudite gizonak inguruarekiko harre-
manetan jasaten duen funtsezko
aldaketaren aurrean. Teknika berri
hauek, neurri handi batean, funtsezko
aldaketa horren ondorio zuzena bai-
zik ez dira. Gaur egun, zeramikaren
azalpenaren aurreko Neolito Aroaz
ari garenean, domestikazioaren alda-
keta teknika berri hori azaldu gabe
jasan duen kultura batetaz ari gara.
Animali edo "landareen" domestika-
zioa beraz, zeramika edo harri leun-
duaren presentzia baino gaarrantzi-
tsuagoa bilakatzen da gaurko prehis-
toriarientzat.

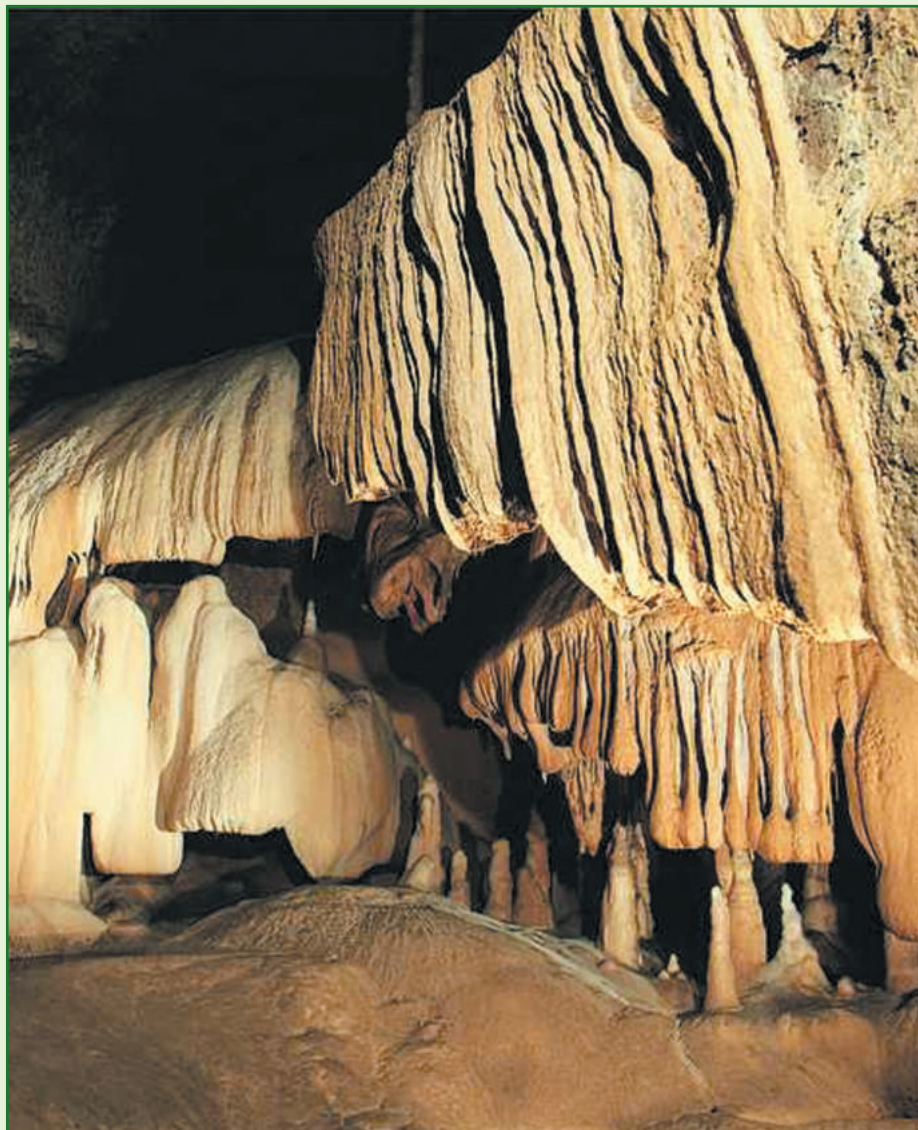
Ezin dugu gainera ahaztu, domesti-
kazioaren eta nekazaritzaren gerta-
kari honek gaurko egunean eta aurre-
rantzean beteko duten zeregin
garrantzitsua ekonomiaaren aldetik.

Azter dezagun gertakari hau hurbile-
tik. Gizonak zura, harria, eta hezurra
landuak zituen iadanik. Beranduago
buztina eta metalekin gertatuko zen
modura. Baina domestikazioarekin beste materia bat landu
zuen, materia bizia. Paleolito Aroko gizonak otsoarengan
eragindako aldaketa, eskultoreak marmorezko harrian lor-
tzen duena bezain gorena da. Harria lantzen den modura
landu ahal zuen materia bizia. Eta haitzuloen inguruan ibil-
tzen zen animali beldurgarri eta basati harekin, beste ani-
mali zintzo eta leiala lortu zuen, etxearen babesle eta gizo-
naren laguntzailea. Ulises bere jaioterrira, Itaca-ra, itzuli
zenean, bere txakur Argos-ek izan ezik ez zuen inork eza-
gutu.

Irakurleak agian, Ulises ez zela benetazko gizon bat pen-
tsatuko du. Ez dakit. Baina, greziarren irudimenak Argos-
en irudi maitagarria sortu zuen eta Grezian beste herri
askotan bezala, Argos bezalako txakurrak benetazkoak
izan ziren.

Paleontologia da, animali hau eta beste guztiak noiz eta
non izan diren domestikatuak esan dezakeen zientzia
bakarra.

Eta hainbeste datu dizkigu zientzia honek prehistoriako
gizonari buruz ze bertatik Arkeozoologia izeneko beste dis-
ziplina bat atera baita, non metodo bereziekin, gure aintzin
urruneko arazo asko argitzen bait dira, disziplina berri
honen lanarengatik ez baliz argitu gabe geldituko lirateke-
enak.

Garbi gelditzen da beraz, Prehistoria ez dela harrizko,
hezurrezko, zeramikako edo metalezko tresnen ikerketa
eta ondorengo tipologi-eraiketa eta denboraren sailkaketa
bakarrik. Noski, lan hauek oinarritzkoak dira eta ikerketa
prehistorikoen funtsa hortan datza. Horretan jarraitu beha-
rra dago eta gero eta zehastasun handiagoarekin, baina
ikerketa guztien zati bat besterik ez dela ahaztu gabe. Ikusi
berria daukagu nola Palinologiak eta Arkeozoologiak
prehistoriako ikerketei argibide berriak ematen dizkien,
beste bidetatik etorri ez ditezkeen argibideak.

Horrela, beste zientzia-disziplinak ematen dituzten aintzi-
nako arbasoei buruzko zehastasunekin jarrai genezake.
Baina laburtzera behartuak gaude. Has gaitezen
Geologiarekin.

Arlo ezberdinetako Geologi-ikerketak (Geomorfologia,
Sedimentologia, Petrologia...) beste ikuspegi batzuetatik,
datu interesgarriak ematen dizkigute.

Alde batetik, prehistoriako gizonaren aztamak, bere tresna
eta hondakinak estali dituzten jalkinak aztertuz. Garai hotz
edo beroetako jalkinak ez dira berdinak. Horrela tresnak
ikertu ondoren kulturalki finkatuta dagoen unea, hotza ala
beroa, hezea edo lehorra den jakin dezakegu.

Bestalde, harrizko tresnak zein materialetan eginak dau-
den aztertzen du, bere jatorria argituz.

Geomorfologiak berriz, Laugarren Aroko
izotzaldiak, ibai arriagak, itsasoaren gora-
kadak, e.a. azterzen ditu.

Paleoantropologiak giza-talde ezberdi-
nak bereizten ditu. Baita ere bere bilaka-
era naila, askazia, demografia eta mina,
gaisotasuna eta indarkeria, fenomeno
hauen hezurretan markaturik gelditzen
direnean eta Paleopatoloia ikerketen
bidez aztergarri direnean. Horrela, hor-
tzen txantxarra, hortzen inguruko gaisota-
suna, hezurren hausdurak (askotan sen-
datu eta berriro hezurtuak), tuberkulosia,
jaiotzez edukitako bitxitasunak eta garezur-
ren zulaketa (sendatzeko egindako eba-
kuntza) azaltzen dira adibideen artean.

Fisikak aspaldiko garaian dataketa eta
kronologia zehatzagoak lortzeko gero eta
metodo ugariagoak sortzen ditu. Horrela,
isotopo erradiaktiboen bidez egindako
dataketak (C14, Uranioaren seriea,
Potasio Argon-a) edo Arkeomagnetismoa
eta zermikak datatzeko balioagarria den
Termoluminiszentzia.

Ibilbide bat egin genezake Kimikak
eskaintzen dituen analisi multzotik.
Geofisikara eta aztarnategiak topa-
tzeko egiten diren miaketa arkeolo-
gikoetako aireko Fotografietara.

Gizakiaren oinarritzko ezaugarrieta-
ko bat tresnak egiteko duen bere
kaaoazitatea da. Gizonak, baitipat
izakera "faber", mota guztietako
tresnaz mundua bete du, zeintzu,
zalantzarik gabe, gaur ezinbesteko-
ak zaizkio bere bizitzarako.
Etengabeko bilakaeraren eta bizitz-
kalitatearen hobekuntzaren etenga-
beko bilaketa batean, han zuzen ere

Historiaurreko buruhezurrak. Trapanatua, Fuente Hoz-ekoa (Neolito).
Bestea, Gobaederra (Brontz Aroa).

Oreinkume jaio berrien esne haginak (Ekain.
Magdalen Aldia).

Ugatzun tipien hezurak (Satitsu, sagu, saguzar...).

gizona, Lurreko gainerako biztanleetan bere izakeraz
ahulena, indartsuena bihurtuko da. Lehenengo tresna
haietako asko ia ia hilezkorrek ziren, harrian eginak bai
ziren. Beste kasu batzutan denbora izan da bere esis-
tentziaren urratsik ahulenak gordetzen eta guregana
hel daitezen lagundu duena: su baten errautsak, txalu-
pa baten egurrak edo buztinean aztarna soil batzu.
Historiaurreko mundua baloratzea, gure munduaren
lehen kapitilotzat hartuz bakarrik egin liteke. Ez da,
beraz, ordutik honako joan etorria, guztiz alderantzikoa
baizik, oraingotik harakoa; orduko historiaren ikuspe-
gia bait da benetan erakartzen gaituena, geurea bai-
zik.

Hemen aurkeztutakoak desio eta grina guztien eza
nabaria du, eta beste zenbaiten antzekoa eta gainera-
koengandik ezberdina da; bestelako grina eta desioz
bererik bait daude.

GURE HISTORIAURREA

Zuhaitzik gabeko etzelarrea urki txikiez inguratua; gure luraren zelai altuetan haize indartsuak hausten zuen isiltasuna, eta hotz sarkorrak eta elukkar luzatzen zuten erabat negua. Alekien estepa hotz haietan haize lehorrak igartzen zuen den-dena.

Pinu, izai eta alertzeen taiga, epelxeagoa baina negu gogorrekoa.

Baso kaduzifolioak, aldakorrak, ezberdinak, pagadi eta hariztiak, ezkilizar eta urritzak tarketa. Paisaia guzti hauek denbora luzean zehar gugan eragin handia izan zuten.

Une hotzenetan, behin-betiko elurrak Pirineoak, Aizkorri, Gorbea eta Aralar esaltzen zituenean, haitzuloetara jo behar izan genuen. Araba eta Nafarroako lur altuak utzi behar izan genituen, urtearen sasoi luzeetan estepa izoztu bihurtzen zirelako.

Atlantiar isurialdean babestu behar izan genuen, bertako eguteratan leku hoberenak aurkituz.

Oduantxe azaldu ziren gure inguruan, elur-oreina, mamut tzarra, ilelun errinozerontea, glotoia, elur-azeria eta elurretako erbia. Ipar Handitik etorri ziren, hango izitx eta elurretatik ihes. Animalia hauen eta beste batzuen ehiza eta mendiko fruituen bilaketa izan zen gure iraupenaren iturri.

Izotz handi eta mendietako elurrek ur anitz biltzen zuten bere baitan, eta horrek itsasoko ur maila jaitsi arazi zuen. Itsasoa kostatik urrundu zen.

Iguratzen gintuen espazioa oso zabala zen. Zabalegia, eta gu hain txikiak!

Espazio handi horren aurrean babesleku bat bilatzera abiatu ginen, amaren sabelaren antzekoa, txikia, borobildua eta kanpoko eguraldi hotz eta piztietatik gordeko gintuena. Haitzuloak ziren gure neurriko naturaren babeslekuak. Bertan nekea ahazten genuen inguru goxo batean. Sua zen lagun estimagarriena.

Baina batzutan ez genuen horrelakorik aurkitzen eta guk eraiki behar izaten ganituen. Makil, adar, hosto, larru, eta hezur... lehenengo espazio magikoen hezurdura.

Beste garai batzutan eguraldia epelagoa eta hezeagoa izan zen baso kaduzifolioak bete zuten gure lurra. Toki irekietako animaliak Iparraldera abaitu ziren eta orein, basabehi eta basurdeak eta lur malkartsuenetako basahuntzak zein sarrioak, izan ziren inguruko belarjale ezagunenak. Itsasoak gora egin zuen, kostaldeko zelaia estaliar eta ibai arroetatik barrena igoaz. Aldaketa guzti hauek moldatu ginen eta aldi berean ingurua alda genezakeela ikasi genuen.

Beti ihes egin izan genuen haitzuloetara inguratzen ziren otsoetatik. Guk utzitako hondakinez gain, ehiza kendu nahi izaten ziguten. Taldeka etortzen ziren, beldur latza sortuz. Eta gauean beren ahuriak, sarritan gertu-gertu, bihotza gelditzeko modukoak...

Iparraldetik etorritako gizonek berriz, otso txikiak ekarri zituzten, mantso eta leialak. Guk inguruko harriak eta hezurak aldatu izan genituen bezala tresnak egiteko, haiek bizidunak aldatzen zituzten, otso txakur bihurtuz, ehizerako laguntzaile eta etxearen babestaile.

Laster iritsi zitzaizkigun landare eta belarjale domestikatuak. Horietako batzu inguruko animaliek etxeratu sortutakoak ziren: basabehi eta basurdeak. Beste batzu berriz, ardi eta ahuntzak, lehen aldiz ikusten genituen.

Arbolediak botatzen hasi ginen soro-sailak eta etxeko animalientzat janaria lortzearen. Gure pauso hau itzela izan zen. Nekazaritza eta animalien domestikazio aurrats ahaztezinak izan ziren gizonaren historian. Gure ariketa guztiak aldatu ziren. Berdintsu gertatu zitzairen aurrerapen horiek onartu zituzten inguruko herriei.

Bizirik sentitzen ginen zoria eta atsekabea jasaten genuetako. Kezkatsu azaltzen ginen inguruko mundu zabalari behatzean, bere edertasunak sortutako harridura eta bere indarrak zuzpertzten zuen beldurra nahasten genituelarik. Gure begirada baino zabalagoa zen izaki hark ematen zigun bizia, argia eta laguntza, eta aldi berean, erantzungabeko galderekin gu ere betirako joango ginela somatzen genuen gure baitan. Urrun ezineko tristura sentitzen genuen iragan

ezezagun eta hutsaren aurrean; batez ere indar-getzen ginenean eta “min handia” hurbiltzen zitzaigunean. Eta, oinaze eta zorian guzti haiek gure haitzuloaren atariko zuhaitzetatik erortzen zen orbela bezala deuseztatuko ote ziren galde-tzen genion geure buruari.

Gure hildakoen gorpuak piztietara botatzea ez zitzaigun bidezkoa iruditu. Heriotzaren ondorengo bizitza berrirako bere arma maitatuenekin batera lurperatzea izango zen hoberena. Hobetoago babesteko gure bizileku ziren haitzuloetan. Ez al zen ederra nekeak ahitutako edo etsaiek txikitutako gorpu haiek gurekin gorde eta gogoratzea?

Geroago gogoeta haiek gure oroimenetik erreze-gi alde egiten zutela ulertu genuen; beraiengana eramaten gintuen bidea aise ahazten genuela...

Beraz, etxe ospetsu eta ederragoa, sinbolo bat izango zena eraikitzea bururatu zitzaigun. Etxe hura gure arkitekturan iturburu sinbolikoa izango zen. Harkaitz pusketa txukun batzu bildu genituen, lurrian oinarritu eta zutitu bata bestearen segidan eta beste harlosa luze eta hodeiertza bezain zabal eta pisuaz estali genituen.

Guk sorturiko mundu hartan ehortzi genituen hildakoak. Monumentu horiek bide ertzetan jarraiak zeuden, gure begietatik hurbil edukitzeko eta gurekin lotura iraunkor bat izan zezaten. Gure semealabei gauza bera erakutsi genien, herriaren oroimenean galdu gabe iraun zezan. Bata bestearen aldamenean, denok elkarrekin egotea indarra eta kemena gordetzearreen, denboran zehar irauteko beste modu bat zen. Bide haietan zehar gure artaldeak larretara eramaten oropen haiek berpizteko eskeintza bat egiten genuen, ia konturatu gabe, gure itxaropen ahuldua bizirik mantentzeko balioko zuena. Horrela bakardadea jasangarriagoa egiten zitzaigun eta malkoak ez hain garratzak.

Arkeologi Ondarea

Gizona gauzen oso egile emankorra eta ireslea da. Baldin hoiek egiteko ahalmen horrek gizon gintzaren zubiaren behin-betiko lekualdatzea suposatzen bazuen ere, historiaren zehar pentsa ezin daitezken muga arte bere talentu

hoiek zabaltzen joan da. Gaur egun gizona, berak sortutako gauzez erabat inguraturik aurkitzen da, zeinen menpek aska ezin daitekelarik.

Gaur-egungo mundumaterialak, itxurazko historia bati dagokionak, gizonaren zerbitzurako eginiko materialezko sorpenen bilbe konplexu batetan biziz eta zeini adoretzu zerbitzen dioten gizakiak erakusten dizkigu, zulo beltz bat hobeto iruditzen zaigun obo itxi eta ilun batetan.

Gure garai honetan gauzek suposatzen dutena baloratzen oso erraza da; lanerako ezinbesteko tresnak; ertsiki lotura sentikorreko oroipenak eta gauzak; aginte, luxu eta erligiosotasun ikurrak.

Baina askoz zailagoa da aldizkaria hau osatzen duten eta historiaurreko munduari dagozkion gauzen esanahiaren gaiari ekitea. Nahiz eta lan-bilakaeren berreraikitze teknika modernoei eta trazeologia edo piezetan erabilitako aztarnen ikasketei esker beraien funtzionaltasuna azaltzea posible izan, zalantzarik gabe bere funtziontasun zehatza baino urrutiago zeinen esanahia joaten zaigun ikuspegi sorta zabal handi batek ihes egiten digu.

Gizonaren hastapenekoetatik sortu zituen gauzak apenas gelditzen zaigun. Horrela gauzak dira esanguratsuenak, sortu nahi zen munduaren adierazpena. Historiaurrearen ulermenaren materiale kondarretan eta zainetan aurkituak izan ziren kontestuen ikerketan eta interpretazioan oinarritzen da.

Oraingo aldizkaria hau osatzen duten gauzak Euskal Historiaurrearen agertzaila bezala aukeratu dira. Ez dira beste batzuek baino ez gehigo edo ez gutxiago berarizkoak, baina gizona bere hastapenetik mogitu dutn sentimendu haiegiatik galderak geure buruari egiteko baliodunak dira. Arruntenak diren lehen gaietan oinarrituta egin dira: harria, buztina, animalia eta landare materialak, metala e.a. Bere itxurazko sinpletasuna eta auskortasuna ikusi arren denbora baino gogoragoak izan dira eta milaka urte gainditu dituzte eta, uste dugu, seguru asko gorabehera ondartzaila ugari ere. Denborak beraien artean egin duen aukeraketa berak, gure egunak arte gordetzean, giza bizitzaren berarizko lekukoetan bihurtzen ditu. Lekuko mutuak dira eta halere gure ikuspenarako, hunkipenerako eta erreflexioarako erakusten zaizkigun edukiz beteak. Nork egin zituen, zertarako, zein egoera bizi izan zuten, zein izan zen giza taldearen historia puntual edo sekularrean bere eginkizuna?...

LEHENENGO TRESNAK

Gizongintzaren bereizgarrietako ezaugarrienetako bat tresnagintzarako kapazitatea da.

Lehen gizonak egin zuen lehenengo tresnen artean zalantzarik gabe aurpegibikoak, baita ere "esku-aizkorak" deituak nabarmentzen dira. Arrendolen bere forma bereziak, bere kopuru ugariak, eta Kontinente Zaharrean eta Afrikan bere presentziak hedatzen duen hedadura handiak "aurpegibikoa" gizonak egindako lehen gauzetako fosil zuzentzailean bihurtu dute.

Auepegibikoa izen tekniko berak bi aurpietatik landua dagoela suposatzen du.

Hemen bi aurpegitik landutako bi uharri erakusten ditugu: bata aurpegibikoaren eran apuntatua eta bigarrena zeharkako ahoarekin, "chopping tool" ditutakoen antzera. Bi gaur egun. Urrunagako urtegiaren inguruan aurkitu ziren, Kargaleku izeneko lekuan.

LEHEN GAIA: Kararri beltza.

NEURRIAK: 112-83-40 mm. (apuntatuak)

KRONOLOGIA: Behe Paleolitoa.

LEKUMENA: Kargaleku (Legutiano, Araba)

GUNEAK

Gizon paleolitikotik heldu zaizkigun harrizko gauzen nabaritasun ugarien bidez tresnen gintzan jarraitutako bilakaera ezagutzen dugu:

* Materiala edo gaiaren hautapena.

* Lehen euskariak lortzeko -printzeak eta ijelkiak- guneen antolakuntza egokia.

* Bere betekizunari egokitutako behin-betirako tresnak eratzeko euskarri hoi enkipena.

Benetako tailerretaz har daitezken aztarnategiak badira, Murbakoa adibidez, zeinetako printzetarako gune-hautapen bat erakusten dugun.

Baita, ijelkientzat, beste gune mota batzu ere aurkezten dira, Socuevas harpean aurkituak.

LEHEN GAIA: Suharria.

NEURRIAK: 69-62-42 mm.

KRONOLOGIA: Erdi Paleolitoa eta Epipaleolitoa.

LEKUMENA: Murba (Torre. Trebiño Konterria) eta Sotocuevas (Pobes, Araba).

GAIAREN AUTAPENA

Lehen gizonak, bere inguruak eskaintzen zion posibilitateen artean, bere tresnak egiteko egokienak ziren lehen gaiak aukeratzeko zekien.

Suharriak edo silex delakoak, aurkitzen den tokietan, harrizko tresnen oinarritik nagusia osatzen du. Baina beste harkaitzak ez zen baztertu; Koartzita, ofita, hareharria, harbela, karaitza baita ere kuartzo garbia.

Lehen gai desberdinenetakoetan egindako tresna oso esanguratsuak aurkeztu ditugu: Hareharrizko aurpegibikoa, harbelezko aizkorantzeko bat, kuartzo garbizko karraskailu bikain bat, suharrizko pieza batez gainera.

LEHEN GAIA: Kuartzo; hareharria; harbela; suharria.

NEURRIAK: 129-101-41 mm. (hareharrizko arpegibikoa).

KRONOLOGIA: Behe eta Erdi Paleolitoa.

LEKUMENA: Amalda (Zestoa. Gipuzkoa). Arrillorko haitzuloa (Gorbea mendian. Araba). Peñacerrada (Hurizaharra. Araba).

MOUSTIER ALDIKO GAIK

Neanderthaleko gizona jotzen da Moustier aldiko industrien egile bezala. Guneetatik ateratako printze euskarriaren gain gehiegizko askotarikoa ez zen tresneri bat egin zuen, baina zalantzarik gabe eragin-korra bere bizitza ziurtatzeko garatu behar zuen lanei aurre emateko: ehiza, larru-, ur- eta arruntki landare-eta animal gaietan lanak; beste tresna batzuen gintza: etxeko lanak eta beste batzu.

Hemen Neanderthaleko gizonak egin zituen eta Axlor eta Amaldako azternategietan egindako indusketetan aurkitu ditugun piezetako batzu aurkezten ditugu. Karraskailuak, puntuak, limaza bat eta horzdunak dira, guztiak euskal Moustier aldian sarritan erabiltzen ziren tresnak.

LEHEN GAIA: Suharria.

NEURRIAK: 94-43-15 mm. (karraskailu beltza).

KRONOLOGIA: Eri Paleolitoa.

LEKUMENA: Amalda (Zestoa. Gipuzkoa) eta Axlor (Dima. Bizkaia).

GOI PALEOLITO TRESNAK

Kromañon aldiko gizonak harrizko industri askotariko bat sortzen du. Orain euskarriak ijelkiak dira, kutxilo luze eta estuen antzera, zeinen gain zulakaitzak, marruskak, zulgailuak eta puntak beste batzuen artean. Ehiza eraginkor bat eta askotan aukeratua ptatikatzeko tresna egokiak dira, baita ere hormetako eta horniketa are lanak egiteko egokiak; hezurra eta adarra lantzeko eta, agian, egureroko bizitzako iharduera guztiei irtenbide bat emateko.

Tresna hauetako batzu kirtendunak dira eta beste batzu elementu erraz batzuz osatutako tresnaren zati dira, gezi eta lantzen antzera.

LEHEN GAIA: Suharria.

NEURRIAK: 83-20-10 mm.

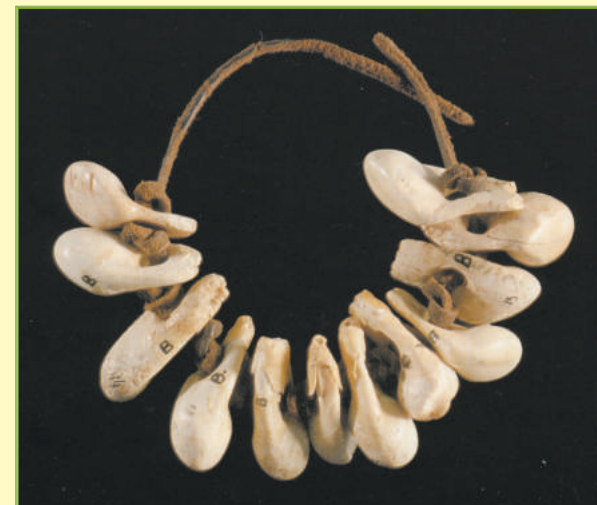
KRONOLOGIA: Goi Paleolitoa

LEKUMENA: Urtiaga (Deba. Gipuzkoa).

OREIN-HORTZEZKO KOILAREA

Koilarekin apaintzeko ohitura Goi Paleolito aldian agiri ugariz lagundua dago. Halere haitzulo bateko zenbait puntuetan pieza batzuen aurkikuntzak, nahiz eta maila bat bakarrean izan, ezin daiteke beti galdutako edo desegindako koilare baten ondakinak direla derrigorrez ulertu. Baina egin ohi da. Horixe gertatu da Bolinkobako honekin. Animalaren hazkuntza bitartean borro eta zona estuenean, zutarraren ondoan, zulatuak geldit-

tzen diren orein betaginez osatua dago. Betagin borrotu hauentzako joera handi hori garai hortan Mendebal Europako beste leku batzuetan ere agiriartua dago, eta baliakete aurkezten duten ia ia borobila den forma bategatik, marfilaren kolore dirdaitsuaz gainera, izatea.

LEHEN GAIA: Hortza.

NEURRIAK: Batzu (1,5 cm. luzeran eta 0,6 lodieran).

KRONOLOGIA: Solutre aldia.

LEKUMENA: Bolinkoba (Abadiño. Bizkaia).

SOLUTRE ALDIKO PUNTAK

Harrizko lanaren teknika estetika ikuspegitik begiratu-ta bere unerik garrantzitsunera Goi Paleolitoan iriz-ten da, Kromañoongo gizonarekin eta zehazki Solutre aldian. Ukipe fin batek ikuspegi fin, parekide eta estue-tan ijelkiaren azala arin-arin "larrutzen duena" k piezaren bi arpegiak estaltzen ditu.

Pieza honen morfologia bi mota handitan zehazten da. Aldebatetik erramu eta sarats ostroen formak gogora-tzen dituztenak (eta deitu ere horrela egiten zaie "erramu ostoa" eta "sarats ostroa"). Bestetik oinarrian "cran" edo kamer baita ere gezi-punten antzera irtetzen ari diren txurten eta hegaltxoak erakusten dituztenak daude. Lehenengoak lantza-puntak izan zitezkeen -txikienak eta estuenak- eta handienak berriz kutxiloak. Bigarren taldeari buruz, badirudi lantza-puntak direla beti, adaxken puntan finkaturik egongo zirenak. Hemen Atxuri, Amalda eta Aitzbitarteko aztarnategietako zenbait ale desberdin argitaratzen ditugu.

LEHEN GAIA: Suharria.

NEURRIAK: 31-13-3 mm. (Ilunena)

KRONOLOGIA: Goi Paleolitoa. Solutre aldia.

LEKUMENA: Atxuriko kobak (Mañaria. Blzkaia). Amalda (Zestoa. Gipuzkoa) eta Aitzbitarte (Errenderi. Gipuzkoa).

AZAGAIAK

Goi paleolito aldia, beste kultur aldakuntza batzuen artean, bere horniduran hezurrezko eta adarrez-ko tresnak sartzean ezaugarritzen da.

Hezurrezko tresna hauen tipologiak, bere presentzia kronologiko mugatu eta zehatzari elkartuak, batzutan gai dugun industri taldea eta bere kronologia harrizko piezak baino hobeto ezagutzen laguntzen du. Gertatzen dena da hezurrezko piezen formek, piezen formek baino gutxiago denboraren zehar irauten dute-la.

Nagusiki ipar-oreinaren adarra hezur industriaren oinarrizko gaia bezala erabili zen baita oreinarena, marfila eta hezurra ere.

Lehen lekuan agertzen diren tresnak azagaiak edo puntak dira. Puntadun tresnak dira, ebakiera desber-dinekoak nahiz eta sarritan borobila izan, zeinen oina, ezartzen zaion kirten edo ezarketa motaren arabera desberdina da.

Batzutan apainduak agertzen dira, batez ere zio geo-metrikoekin.

Goi Paleolito aldian ehizarako funtsezko arma izango ziren, seguru asko bultzaile baten laguntzaz jaurtiak.

LEHEN GAIA: Adarra.

NEURRIAK: 148-11-9 mm. (ebakiera karratu eta eraski-

narena).

KRONOLOGIA: Goi Paleolito aldia. Magdalen aldia.

LEKUMENA: Erralla (Zestoa. Gipuzkoa). Urtiaga (Deba. Gipuzkoa) eta Aitzbitarte (Errenderi. Gipuzkoa).

ORRATZAK

Tresna gutxi aldatu dira gutxiago gizonaren histo-rian orratzak baino. Gure jostekoen, altzairuz-koa, eta paleolitikozkoen, hezurrezkoa, artean prak-tikan ez dago formazko bilakaerarik. Lehen aldiz Goi Paleolito aldian, Solutre aldian, agertzen dira, nahiz eta beraien benetako zabalkuntza Magdalen aldiarekin ezagutu izan da. Bere tipologia eta for-makera (gehienetan 35 eta 37 mm. Artean) gaur egungoen antzekoak dira. Hezurrezkoak dira, gutxi-tan adarrezkoak edo marfilezkoak, ebakiera oso fin eta mehea, oinarri zorrotzekoa eta beste puntan zuladura, zeinen helburua zulatzea eta -zainak, ugalak edo belar izpiak izan zitezken- zulaketa edo orratzaren begiaren bidez finkatutako edo eutsitako ari bat erakertzea eta zeharkatzea da. Badirudi animali eta landare gaien joskerari lotuak daudela baina batez ere larruenari.

LEHEN GAIA: Hezurra/adarra.

NEURRIAK: 94-5-4 mm. (ebakiak dituenak).

KRONOLOGIA: Goi Paleolito aldia (Solutre eta Magdalen aldia).

LEKUMENA: Erralla (Zestoa. Gipuzkoa). Urtiaga (Deba. Gipuzkoa) eta Aitzbitarte (Errenderi. Gipuzkoa).

ARRANKAZIAK

Adarrez landutako piezen artean batez ere esangura-tsuak arrankaziak dira.

Bere morfologiak, zurren luzeran bat edo bi ileratan lerrokatutako eta asko edo gutxi zokodun, hortz landuta-koekin adarrezko ziri bati arantzuten dio. Erditik urrutie-neko punta puntaduna da eta hurbilekoak bere adaxkari arrankaziaren ezartze mota darama.

Hortzen forma desberdinek, beraien kokaerak eta zurre-an zenbakiak; aukeratutako ezartze sistemak; zurren ebakierak baita ere bere apaindura posibleak oso asko-tariko tipologiazko piezetan arrankaziak bihurtzen dituz-te.

Beraien hortzei esker arrapakinari sartzeko eta eusteko tresnak dira. Hiru-hortzekoaren erara jaurti zitekeen edo baliteke eraabiltzea ere. Euspen-aldakaitzeko elementu bat dauka: zulodura edo luzagarri bat, arrapakina esku-ratzen laguntzen duena.

Sekzio borobildun eta hortzen bat edo bi lerroketadun arrankaziak Goi Magdalen aldiari dagozkio. Sekzio lau-tadunak eta arraultz-antzeko zuloduradunak Azilienseri atxikitzen zaizkio.

Sarritan arrantzari lotu zaizkio (amorraina, izokina, e.a.) baina ehizarako ere erabili zitezkeen.

LEHEN GAIA: Adarra.

NEURRIAK: 184-19-13 mm. (hortz zokoduna).

KRONOLOGIA: Goi Magdalen aldia eta Aziliense

LEKUMENA: Aitzbitarte (Errenderi. Gipuzkoa). Santimamiñe (Kortezubi). Bizkaia). Arenaza (Galdames. Bizkaia).

TRESNA TXIKIEN ZULAKETA

Hastapenetatik hasita Harri Aroa dei genezaikenaren hazkenara arte tresnen tamaina murrizteko joera bat ikusten da. Baina joera hori ez da zehazki aurrerakoia eta lerrozkoa. Magdalen aldia arte. Dagoeneko aurreko garaietan miniaturizatutako piezen aztarnak han-hemenka agertzen dira, (beste batzuen artean, Perigordieneko Noailles-eko zulakitzak adibidez), baina Glaziare ondorenean, 11.000 eta 7.000 artean, mikrolitizazioa eta beste fenomeno nahiko parekide batera, geometrismora, jotzen dugunean.

Horrela forma geometriko garbidun pieza mikrolitikoak daukagu. Triangeluak, trapezioak, zirkulu zatiak, ronboak, e.a. Pieza hoiek taldeka eta tresna konplexu bat eratuz lotuak joango zirenak, arkuarekin erlazionatutak ulertzen dira eta edozein modutan tresna jaurtigaiak.

Gizonaren historia aro berri baten aurreran aurkitzen gara: Epipaleolitoa, ehiztari-arrapakari paleolitikoaren eta bizitz egile neolitikoko forma berrien artean zankalatrero kokatzen den aroa. Epipaleolitoan egiketa neolitikoak posible egin zituen berrikuntza tekniko garrantzitsuak ematen dira. Aro honi "azken ehiztariak"rena deitu izan zaio.

LEHEN GAIA: Suharria.

NEURRIAK: 35-7-5 mm. (zerra xafla).

KRONOLOGIA: Epipaleolitoa.

LEKUMENA: Kukuma (Araia. Araba). Fuente Hoz (Anuzita. Araba). Arenaza (Galdames. Blzkaia).

HARRIAREN FORMA BERRIAK

Neolitoa heltzen berarekin batera izugarriko aldakuntza sozio-ekonomikoan erakarriko zuen ekoizpen formetan garrantzizko aldaketa bat gertatzen da: Nekazaritzan eta Abeltzantzan oinarritutako ekonomi berri batek aurreko garaietako ehi-zatzea eta bilketa ordezkatzeko du.

Turrustan aldakuntza sorta bat ematen da: geroz eta gero biziera geldiagoa eta formula sozio-ekonomiko berriei erantzun bat emateko hornidura berri bat.

Zeramika aurkitzen da eta oraintsu jaiotako forma ekonomiko berrientzako tresna berriak harriz lantzen dira. Hauen artean "esku errota", hasten ari den nekazaritzak ekoiztutako aleak ehotzeko balioko duena; baita ere "aizkora leundua", Glaziare-ondoko aroko hedadura adartsuen artean lantzeko hedadura berriak irekiko dituen.

LEHEN GAIA: Asperioia/Ofita.

NEURRIAK: 138-62-41 mm (aizkora)

KRONOLOGIA: Neolitoa/Kalkolitoa.

LEKUMENA: La Renke (Santurde. Araba).

ITSAS-MASKORREZKO KOILAREA

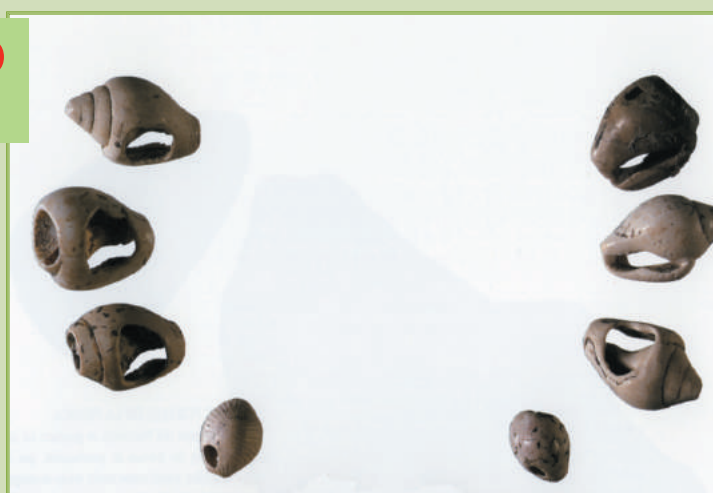
Apaindura pertsonalerako gustoaren datuak Goi Paleolitotik hasita daude, ez bakarrik zintzilikarien presentziagatik baizik eta, Europako aztarnategi zoriotsu batzutan, bere jantzia hezurrezko koilare, besoko eta erantsiekin ugari apaindutako pertsonen ehorzketak agertu direlako.

Ohitura horrek iraungo du eta Gizadiaren Historia osoan zabalduko da.

Epipaleolitoan hortzezko eta hezurrezko beste gaidun eta baita hezur-bakoen mazkorrezko zintzilikariak erabili ziren: *Trinia*, *Columbella* eta *Nassarius*.

Hemen Fuente Goz eta Bernioloko aztarnategietan aurkitutako zintzilikariak erakusten ditugu.

LEHEN GAIA: Itsas-maskorrak.

NEURRIAK: 22-11 mm (Ezkerreko erdikoa)

KRONOLOGIA: Epipaleolito aroa

LEKUMENA: Fuente de Hoz (Anuzita. Araba). Berniollo (Subijana-Morillas. Araba).

MARIZULOKO PIKOTXA

Marizuloko Haitzuloren goi mailan zakur eta bildots baten ondoan gizon baten ehorzketa agertu zen. Bere inguruetan, nahiz multzoan zehazki sartu gabe, agertu zen pikotx hori.

Bi aurpegietan, oraindik "cortex" -azala- gordetzen duen suharriko ertz leunduaren gain bi aldetik landutako tresna bat da. Ertzetako bat borobildua da eta bestea, gaur egun autsia, apuntatua seguru asko izango zen.

Agian tresna trinko eta zapaltzailea zen. Pikotx, trintxa edo sastakai bat izango zela uste izan da. Bere funtzioari buruz, suharriak atera diren putzu edo igarguetan antzeko batzuek aurkitu dira. Baliakete, beraz, Neolitiko mehatz tresna bat izatea, nahiz eta bere sastakai izakera ere ez baztergarria izan.

LEHEN GAIA: Suharria. **NEURRIAK:** 159-37-24 mm.

KRONOLOGIA: Neolitoa.

LEKUMENA: Marizuloko Haitzuloa (Urnieta. Gipuzkoa).

ZERAMIKA. BUZTINA ETA SUA

Zeramikan buztinaren aldaketa Historiaurreko inbentu tekniko nabarmenenetako bat da. Zeraikak eguneroko bizitzaren beharrezko ugari erantzuten die, bera dekuaritu zenetik hasita hornidura guztietan ezinbesteko elementu bat izanik: habitat, errito eta ehorzketak.

Ekonomia berriak ekoizten dituen aleak aldaketarik gabe gordetzeko gai diren ontzi bikain bat da zeramika; sutan elikagaiak egostea errazten du; bere gintza erraza da eta lehen materia edo gaia -buztina- ezin leike errazagoa izan lortzen.

Era horretan, zeramika neolito garai berrietako ikur bat bihurtzen da eta gaur egun arte gizonaren historiari lagunduko dio.

LEHEN GAIA: Buztina.

NEURRIAK: h=180 mm.

KRONOLOGIA: Burdin Aroa.

LEKUMENA: Estarronako Hoyo de Santa María. (Estarrona. Araba).

ENDAIXKA-IDOLOAK

Mundu Neolitoak, bere aldaketa ekonomiko eta teknologiko zehatzez gainera, berrikuntza esanguratsu bat dakar: Bateango ehorzketa modu berri bat, hilobien antzeko monumenduetan izugarrizko megalitoak -trikuharriak-adibidez edo kobazulotan. Trikuharriak, talde baten elkartsun ikurrak, bere azken etxean bezala hartzen ditu beste bizitzarako bidean bere kideak babestuz.

Trikuharrietan, hildakoekin batera, bizitzan erabili zituzten gauzarik nabariena lurperatzen dira. Endaixka-idoloak aioletzen ditugu. Giza eskematismoak idarokitzen diguten ardi edo ahuntz bernahezurretan landutako endaixkak. Ehorzketa multzoetan aurkitu izan dira beti (horregatik erligioso eta errituzko izakera bat ematen zaie) eta zenbait aztarnategietan buz-

tin-ori hondakinekin aurkitu ziren (zerk endaixka izakera dutela aitortuko luke).

LEHEN GAIA: Hezurra. **NEURRIAK:** 164-13-11 mm.

KRONOLOGIA: Neolitoa.

LEKUMENA: Los Llanos-ko Trikuharria (Kripan. Araba). San Martín Trikuharria (Biasteri. Araba).

HARRI-BEIRA

Trikuharrietan, eta hildakoaren ehorzketaren ondoan, eguneroko bizitzarekin zerrikusia duten gauzan gordetzen dira, baina sarritan garrantzi handikoak, zerk balio sentimental handiko eskaintzak izango zirela pentsatsera garamatza.

Horixe da pieza bikain honekin gertatzen dena, marruska izan bazitoten, baita ere xafatxoak lortzeko nukleo

bat izango zela kontsidera daiteke eta, kasu honetan, ekoizpenerako balio garrantzizko gauza bat.

San Martingo Trikuharriaren beheko mailan agertu zen beste harrizko materiale batzuen ondoan Mikrolitoak, aizkorak eta zizelak eta hezurrezkoak endaixka-idoloak adibidez.

LEHEN GAIA: Harri-beira.

NEURRIAK: 106-52-50 mm.

KRONOLOGIA: Neolitoa.

LEKUMENA: San Martingo trikuharria (biasteri. Araba).

BETIKOTASUNERAKO TRESNAK

Harriaren teknologiak forma berriak sortzen jarraitzen du beti zenbait beharkizun desberdinei egokiak.

Kasu honetan gezi puntak dira, ukipen lau eta estaltzail-duna, biaupegitik landuak eta forma desberdinetakoak: ronbo-itxurakoak, hegaltxi, txurten eta hiruangeluak, oinarri zuzen edo txolko-ekoa. Badirudi Solutre garaiko milaurteko puntun berpizte bitxi bat dela.

Dozenaka gezi puntak trikuharrietan eta ehorzketa kobatan gordetzen dira, beti diseinuz bikainak eta kontu handiz egindakoak.

Baliteke ehizarako tresna bat

izatea baita gerrakoa ere eta, argian, San Juan Ante Portam Latinam (Biasteri. Araba) aztarnategiko giza hezur batean punta bat dagoela ikusten dugu zein hondeatzaileetik gezi batekin eraso bat dela interpretatzen dute, zeinen artzean punta -arraultz-antzekoa- kokatzen zen esaten dugunez erasotuaeren hezurrean sarturik zegoena.

LEHEN GAIA: Su-harria.

NEURRIAK: 35-25-6 mm.

KRONOLOGIA: Neolitoa/Kalkolitoa.

LEKUMENA: San Martingo eta El Sotillo arabar trikuharriak (Biasteri. Araba). Gobaederrako koba (Subijana. Araba). San Juan Ante Portam Latinam (Biasteri. Araba).

ZIZELAK, IJELKIAK ETA GEOMETRIKOAK

Trikuharrietan harrizko tresnen askotariko sorta bat gordetzen da. Dagoeneko aipatu ditugun gezi puntei eta salbuespen nukleoei zizelak, ijelkiak, geometrikoak eta beste batzu erantsi behar zaie.

Aipatu behar dena pieza hauetako batzuk dirudienez gordetzen duten aukeratutako pieza izakera da: Ijelkia oso luzeak, osoak eta kasu batzutan erabiliak izan direnez aztarnik gabeak; beste batzuetan aparteko eran berrikutak; zizelak harkaitzean leundura bidez oso ondo landutako zizelak kanpotik oso itxura ederrekoak, jalkidura eta sumendizko motakoak, eta dirudienez erabilitako aztarnik gabeak, zerk, kasu honetan eskaintza bezala espreski zuzendutako piezak direla pentsatsera garamatza eta, azkenik, kalitate oso oneko suharri zehar-argitasun ikututako pieza geometrikoak.

Laburbilduz, trikuharrietan agertutako materiale litikoaren zatirik handienak izakera bat erakusten du berebizikoa ez bada ere, errito eskaintzaren modura oso zaindua da.

LEHEN GAIA: Suharria eta beste harkaitz batzu (sumendizkoak eta jalkidurazkoak).

NEURRIAK: 136-28-19 mm.

KRONOLOGIA: Neolitoa/Kalkolitoa.

LEKUMENA: Arabako Trikuharriak: Gurrupide (Katadiano) eta San Martín (Biasteri).

ONTZIAK ETA KANPAIANTZEKO GOPORRAK

Kanpantzeko zeramika bezala, bere kanpaiaren formaz gainera, zirinda parekide eran agiz intziesioez edo inpresioez bere azalera osoan egindako apaindura bat erakusten den hura ezagutzen da.

Kanpantzeko zeramika hiru forma ezaugarrietan aurkezten da: Ontzia, Goporra eta Kazpela, eta bi taldetan: baita "ontzi itsastar" bezala deitzen diren, zeharkako zirindetan, sokazko apaindurazkoa eta beste bigarrena, "kanpantzeko kontinentearra" deitzen den, aurrekoa baino askotarigoa eta forma geometrikoaz apaindura intziesiozkoa.

Kanpantzeko zeramikaren berezitasunak, Europan duen bere zabalkuntza handiarekin lotuta, denbora baten eta, balikete, kultura zehatz baten sainale bihurtzen du.

Adibidez, euskal trikuharrietan kanpantzeko zeramikak une kronologiko zehatz bat markatzen dute. San Martingo trikuharrian antzinarenko ahazketen, neolitikoak, sorta baten kanpantzeko maila bat argi eta garbi lekutzen da. Kanpantzekoak Kalkolito garaia markatzen du. Badirudi metal aztarnategien bila dabilen talde baten ikurra dela eta merkatuak bateratzen dituen.

LEHEN GAIA: Buztina.

NEURRIAK: h=95.

KRONOLOGIA: Kalkolitoa.

LEKUMENA: El Sotillo (Biasteri) eta La Chabola de la

Hechicera (Bilar), Araban, Trikuharriak. Pagobakoitza (Altzaniako Partzoneria) eta Trikuaitzi Tumulua (Beasain), Gipuzkoan.

MENDIKO TRIKUHHARRI-ATUA

Trikuharrigertakizuna Euskal Herriaren zehar era desberdinetan agertzen da, Natzutan izugarrizko monumendu megalitikoaren aurrean aurkitzen gara, ehorzketa kopuru handi batekin eta bertan gordetako atu aberats eta askotarikoarekin.

Herriaren leku menditsuenetan ere arkitektura errazdun trikuharri txikiak aurki ditzazkegu, ehorzketa kopuru txiki batekin eta, halere, badirudi trikuharri handien elementu ia ia guztiak dituztela. Baina badira diferentzi batzu, ez bakarrik kuantitatiboak, baita kualitatiboak ere. Adibidez, urrezko kondarren presentzia –gehinetan estunak eta xafra txikiak- Herriaren Iparraldeko trikuharrietan.

Heman mendiko trikuharri txikietako atuak ordezkatu dira. Metalezko puntak agertzen dira, urrezko zatiren bat, hezurrezko eztenak, materiale litikoak, e.a.

LEHEN GAIA: Harria, hezurra, metala.

NEURRIAK: 38-25-4 mm.

KRONOLOGIA: Kalkolitoa eta Brontze arroa.

LEKUMENA: Ausokoi Trikuharriak (Aralar). Trikuaihti Tumulua (Beasain). Biak Gipuzkoan.

APAINDURA PERTSONALA

Trikuharrietan eta ehorzketa kobatan, eguneroko bizitzako iharduerekin erlazioatutako gauzez gainera, apaindura pertsonalerako erakuskarri interesgarri batzu aurkitzen ditugu.

Hemen batez ere koilareen presentzia aipatzen dugu. Harrian eta hezurrean koilareak aurkitzen ditugu. Lehenengoan artean, zur-ikatza adibidez, Gurpideko zintzilikari bikaina, harbela, Kurtzebidetako ale txikiak adibidez, ahuntz-arri txiki eta antigonita, la Chabola de la Hechicera-ko maskor berdeak adibidez.

Hezurrean ere ale ederrak aurkitzen ditugu. Hemen, San Juan Ante Portam Latinam-go basurdearen letaginaren gainean egindakoa marrazten dugu, eta la Chabola de la Hechicera-ko hezurrezko ale txikiak. Azken hau oso interesgarria da zeren eta Euskal Herriko trikuharrietan eta kobetan bakarrik aurkitutako mota bat ordezkatzeko bait du, gure inguruko herrietako ehorzketa esparru berdinetan ez ezaguna delarik: Ez da agertzen ez Aragoian, ez Mesetan, ez eta Katalunian, e.a. Hezur luzeen gainean egin ziren, zerraketa teknika bidez eta ondorengo legunduraz. Aipatu behar koilareen “berreraikuntza” gaur egungoa dela. Orokorri “koilareak” deitu izan diegu, nahiz eta guztiak etziren leporako izango baizik eta eskumuturrean, orkatilari edo baliteke jantziari erantsita erabili izatea. Aurkitu duguna aleak dira -buztan zenbait loturekin- mota desberdinei dagozkienak, batez ere upeltxoei, zilindrikoei, dikoi-deei eta boiltxuei erantzuten dietenak.

LEHEN GAIA: Hezurra, basurdearen letagina, zurikatza, harbela, ahuntz-arria.

NEURRIAK: 130 mm. (Basurdearen letagina.)

KRONOLOGIA: Azken Neolito eta Kalkolitoa.

LEKUMENA: Hego Gurpide (Katadiano), San Juan Ante Portam Latinam (Biasteri), La Chabola de la Hechicera (Bilar), Kutzebide (Letona), denak Araban.

EHORZKETA ATUAK

Trikuharrietan eta ehorzketa kobatan gordetzen diren materiale orok, bakarrik gordeketa hori dela eta, irudizko izakera bat lortzen du eta gehienetan lehen gaiari, formazko kalitateari, apaindura eta beste balioei buruz aukeraketa berezi batez markatuak daude.

Sentidu honetan Euskal Herrian hain ohizkanpokoak den metalaren presentzia agertzen da sarritan ehorzketa atuetan, eta pieza nikainetan ordezkatu adibidez San Martingo Trikuharrian eta Herrerako Mendatean (azken hay Layazako Trikuharritik hurbil) jasotako mihizko sasta-gaietan, hiruangeluar ostro luzeetan; txurten eta hegaltxo-gezi punta biek, badirudi, harritzko antzinako formak, metalean gogoratzea. Biak, baita ere kobrezkoa edo brontzezkoa den aroarekin batera, Lamikela aztarnategiari dagozkio.

Leundutako aizkorak, oso neurri txikiak, Keixeta,ko Egiya, Garranztita eta Landarbasoko gipuzkoar trikuharriei dagozkie. Bere neurriak eta beraien ahoak inolako aztarnik erakusten ez dutelako ehorzketarako eginak izan zirelaa suposatzea garrantzitsua, horregatik “zinpekoa” deitzen zaie.

Hezurrezko gaiak ere oso interesgarriak dira. Alde batetik “hezurrezko” botoiak, San Martingo Trikuharriko, kanpaiantzeko atuekin batera joan ohi diren, “V”an zulatuak; Los Husos Kobako ehorzketa mailako hezurrezko gezi puntak, baita ere harritzkoak gogoratuz hegaltxo eta txurtenekin eta azkenik hezurrezko aroaren koilareak.

Gure ustez oso ondo aukeratutako eta sinbolikoak diren gaiak edo materialeak dira.

LEHEN GAIA: Metala (brontzea edo kobrea), hezurra eta

harkaitza

NEURRIAK: 196-46-4 mm. (sastagarik handiena)

KRONOLOGIA: Kalkolitoa.

LEKUMENA: Arabako aztarnategiak: San Martingo Trikuharria (Biasteri, Lamikela (Kontrasta), Los Husos Koba (Bilar). Gipuzkoako aztarnategiak: Keixetako Egiya (Nergara), Landarbaso (Donostia), Garranztita (Aralar).

ZERAMIKA EZ-KANPAIANTZEKOAK

Ehorzketa monumenduetan zeramiken gordeketa ohizko gertakizun bat da nahiz eta gehinetan kontu handiko diseinuzko zeramika izan, bai formala edo apaindurazkoa, kanpaiantzeko ehorzketetan ikusten den bezala. Hemen La Minako trikuharrietako eta Lamikela hilobiko hiru zeami-ka eder erakusten ditugu. Guztiak hondo laua dute, bi erdi eta goi kadenazkoa ertz guriari eta hirugarrena ertz enborkoniko-koza. Nahiz eta ez izan apainduak, orearen ardurak eta formak beraiek gauza autatuak bihurtzen dituzte.

Kirtena duten biak Lamikelako hilobiari dagozkionak dira.

LEHEN GAIA: Buztina.

NEURRIAK: h=100mm.

KRONOLOGIA: Kalkolitoa eta brontze Aroa

LEKUMENA: La Minako Trikuharria (Molinilla. Araba) eta Lamikela (Kontrasta. Araba).

EHORZKETA HAITZULOETAKO ATUA

Trikuharriak eta ehorzketa haitzuloek pertsonen ehorzketak hartu zituzten Neolitotik hasita Brontze Arora arte. Gordetako atuak parekidegarriak ere dira. Gehienetan haitzulo txikietan edo sarrera zailekoetan egiten dira ehorzketak, baliteke lurperatua hobeto babes-teko, ehorzketak azalean egiten bait dira, estali gabeko lurraren gainean gorputz-hila soilik utziz.

Hemen Gobaederrako haitzuloko metalezko atu bikaina aurkeztu dugu, harrizko (bariszita) koilare eder bat, nihizko lau sastgai eta ezten sorta batekin guztiak brontzezkoak.

URTAO IIKO gipuzkoar haitzulotik mihizko bi sastagai datoz, irudiaren lekutuak. Aipatu behar da reikuharrietako sastagai buruz haitzuloetako atu hauek eta beraien aniztasunen arteko berdintasuna.

LEHEN GAIA: Harria (bariszita) eta metala (kobrea)
NEURRIAK: 180-33-4 mm. (Urtao IIko sastagai handienarena).

KRONOLOGIA: Kalkolitoa eta Brontze Aroa. Urtao IIko C.14: 4.490+-170 B.P.; Gobaederrako C.14: 3.600+-100 B.P.r

LEKUMENA: Gobaederra (Subijana-Morillas. Araba) eta Urtao II (Oñati. Gipuzkoa).

EHORZKETA ZINTZILIKARIOAK

Bai ehorzketa haitzuloetan bai trikuharrietan aurkitutako zeintzuen aleak ikusten ari garen zintzilikarioek badirudi apaindurazko betekizun argi bat edo ederreztatze pertsonal bat zutela. Baita ikur bat bezala izan zitekeen eta beraz komunikabide bat.

Zintzilikarioek eramailearen gizarte status bat komunikatuko zuten, mezu edo jokaera zehatz bat edo baita ere ideia erligioso mugatu batetan lotura posible bat. Horregatik uste da Historiaurrean apaindurak ez direla gehigarri gainezkoak taldeko bizitzan mezu garrantzitsu baten kodifikatzailerik bat baizik.

Pieza hauel harbelean, hareharrian, karaitzan eta bete harkaitz hezurrean egiten dira.

Bi mota desberdin erakusten ditugu: alde batetik "ale segmentatuak" izeekoak, odolkiatzeko hezurrezko hagaskar zilindrikoak, luzeran zulatuak. Pagobakoitzan eta Kobeagako haitzulooan aurkitu dira. Bitxi xamarrek dira eta horregatik Erdieuroparekin lotutako frantses eragin argi eta garbi bat den bezala interpretatu da. Horretan, Pagobakoitzan ere,

Igatzakoa, osoa).

KRONOLOGIA: Kalkolitoa eta Brontze Aroa.

LEKUMENA: Ipar Balenkaleku (Altzania), Ipar Hego Igaratza (Aralar), I. Obioneta (Aralar), guztiak Gipuzkoan, Kobeaga (Ispaster) Bizkaian.

Itsastar ontzi kanpaitzekoaren aurkikuntza ugarituko litzake.

Bigarren mota zintzilikario lauena da, asko edo gutxi zuzenangeluarak, harrian eta hezurrean eginak eta bat edo gehiago zuloketekin. Zintzilikario hauetako batzu, bi aurkako puntetan zulaketekin, "gezilariaren eskuturrekoak" bezala sailkatu dira, zein, beste batetik, kanpaitzeko atuetan oso ugari den elementu bat gertatzen den. Ipar Balenkaleku, Ipar Obioneta, Ipar eta Hego Igaratza, El Sotillo, e.a.etan aurkitzen ditugu. Haranetako trikuharriek gehienetan kanpoko harriz egindako zintzilikarioak dituzte, mendiko trikuharrietan bere inguruko barri gogorrean eginak diren bitartean eta hemen zintziliokari luze esanguratsuagoak baita ere dira.

LEHEN GAIA: Hezurram harkaitza, karaitza, hareharria.,

NEURRIAK: 90-14-4 mm. (I.

ZERAMIKA ETA METALA HAITZULOETAN

Aurreko orrietan ikusi ditugun gauzek bi haitzuloetan bai trikuharrietako ehorzketa gertakizuna nahiko ugaritasunez azaltzen digute. Baina bitartean zer gertatzen da bizidunekin? Non daude eguneroko bizitzaren datuak?

Jendea, zeinen aztarnak haitzuloetan eta trikuharrietan aurkitzen diren hirisketan edo haitzuloetan edo berezko harpetan bizi izango zen. Lehenengoek, oso erraz galtzen ziren gaiekin eginak eta denbora luze edo erdirako finkagunetarako arrikusiak, iker ahal izateko egiturak oso zail gordetzen dituzte. Haitzuloei buruz, argibide materialak eta etxeen urratsak aurkitu dira.

Haitzulo batzu industu dira eta bigarren milaurtekoan herriak okupatu zuen haitzuloetako jendearen zenbait datu ezagutzen laguntzen dute.

Hemen iruditzen gauzak Los Husos haitzulokoak dira: bi zeramika eta metalezko bi pieza interesgarri, Palmella tipoko punta bat, aurkitutako antzeko piezen kopuru eskasiagatik herrian oso arraroa zapaltzedun sastagai bat. Pieza hauek berant Kanpaitzeko atuetan eta Brontze Aroan aurkitzen dira.

Zeramika txikia Lumentxako haitzulooan aurkitu zen eta Brontze Aroan ezartzen da ere.

LEHEN GAIA: Buztina eta metala (Kobrea eta brontzea)

NEURRIAK: 65-26-2 mm. (Pamella punta)

KRONOLOGIA: Brontze Aroa.

LEKUMENA: Los Husos (Bilar. Araba). Lumentxako Haitzulooa (Lekeitio. Bizkaia).

LEHEN HIRISKETAKO GEZI PUNTAK

Metalaren lehen aldietan Euskal Herriko etxebizitzaztarnategietan egin daitezkeen aipamen urriek, hiriska mota hauetan egitarautako indusketen, gaur egunutsak osatu nahi duen, gaur egungo ezagutzaren egoera bat isladatzen ez du uzten.

Harrizko piezek, bere izakera ezabagaitzagatik, halarre, baita beste datu batzu zeinetan falta diren garai hauetan gizonaren urratsak ere uzten dituzte.

Hemen erakusten ditugun gezi puntak, oraintsu indututako La Renke (Santurde. Araba), eta beste hiriska batzuetan aurkitu dira.

LEHEN GAIA: Suharria.

NEURRIAK: 56-14-5 mm. (Handien beltza).

KRONOLOGIA: Kalkolitoa eta Brontze A. La Renke C.14: 4.400+-100 B.P.

LEKUMENA: La Renke (Santurde), Las canteras (Burgeta), Landa eta Saldarrosa (Urrunago urtegitik hurbil), guztiak Araban eta Trebiñoko Konterrian

AIZKORA LAUAK

Euskal Herriko historiaurreko gizonen hornidurako piezen artean metalaren benetako ezarketa, zerbait berandukoa da. Nahiz eta kronologiak Brontze Aroan aurkitzen garela adierazi, une honetan metala bera baino ugariagoak eta ordezkariagoak beste elementu batzu dira.

Herrian agertzen diren metalezko gauzarik antxinenetako batzu ondorengo hauei dagozkie: apaindura pertsonalari, naiz estunak izan eskuturrekoen antzera edo aleak; harrian dauden tipoen berdinari, batez ere gezi puntei eta aizkorei; eta sastagaiei eta eztenei. Eguneroko lanarekin lotura zorrotzean baino liluramen gai baten aurrean gaudela esango genuke.

Brontze Aro Batea da kobreak eta brontzean lan tresnak aurkitzen ditugun garaia, metalezko aizkora lau hauek adibidez, zerein formak eta betekizunak antxinentako leundutako harritzkoetara eramaten gaituzten. Bere betekizunaz gainera, ordezkatzan duten materiaren benetako guneak bezala interpretatu izan da.

LEHEN GAIA: Kobrea eta Brontzea.

NEURRIAK: 143-64-6 mm (handiena),

KRONOLOGIA: Brontze Aroa.

LEKUMENA: Araban, Heredia, Villodas eta Landatxo,

Gipuzkoan, Arritxieta eta Zabalaiz.

UMETALEZKO MATERIALEAK

Orain arte ehorzketa munduko elementu ugari ikusi ditugu. Metalurgiaren Aro betean (Brontze Batea eta Burdin Aroa) aldrebesko gertakizun bat ikusiko dugu: erabat bizidunen esparruan sartuko gara eta ehorzket erritoetaz askoz gutxiago jakingo dugu.

“Suharri tailerrak” izeneko aztarnategien ondoren, gai hori ezabagaitza izanik bera bait da pratikan gordetzen den bakarra, ikusten dugu nolaz normalk muinoetan lekututako eta Pirineoz beste aldetik eta Mesetatik etorttako jende berriek okupatutako hiriska berriak, Herriaren zatirik hegoaldeenean barreiatzen hasten direla.

Jende horrek, “kotxa lurraldeetako herriak” deiturikoak, dagoeneko brontzearen metalurgia indartsu bat dute; zeramika forma berriak erabiltzen dituzte; zaldiak eta gurdiak sartzen dituzte eta garatutako nekazaritza bat dihardute. Beraien eritzi erlijiosoak badirudi desberdinak izango zirela beraien hildakoak errausten dituztela eta beraien errautsak ehorzketa kutxetan kokatzen dituztela eta gero, tumulu pean edo haitzuloetan gordetzen dituztela ikusirik.

Bizikera horri dagozkio hemen aurkezten diren metalezko atuak. Peñas de Oro eta Berbeia aztarnategietakoak dira. Orratzak, estunak, gerrikoaren brotze baten eme-zati bat, apaindua, beste batzuen artean ikusten ditugu.

LEHEN GAIA: Brontzea.

NEURRIAK: 42-27-1,5 mm. (Gerrikoaren brotzea).

KRONOLOGIA: Azken Brontze Aroa / Burdin Aroa.

LEKUMENA: Peñas de Oro (Zuia) eta Berbeia (Barrio), biak Araban.

HEZURREZKO MATERIALEAK

Euskal populazioaren zati garrantzitsu batek, aurreko bizikera jarraituz, haitzuloetan bizitzen jarraitzen du. Haietan eta okupazio beste zenbait mailatan teknika berrien zenbait zati aurkitzen ditugu.

On baterako leku egokietan kokatuak eta nekazaritzarako antolatutako lursailekin ere, industriatu berriak aurkitzen ditugu. Kasu honetan piezen bilduma interesgarri bat erakusten da zeinen puntu arrunta zeinetan eginak izan diren lehen materialeak da, hezurra.

Etxeko iharduera desberdinekin lotutako tresnak dir: ehungintza antolatzearekin erlazioatutako ardatzak, zeramikaren antolaketarekin eta azalak leuntzearekin erlazioatutako endaixkak -endaixka bat zintzilik eramango zen, zulaketa bat erakusten bait du-; bai zeramika apaintzeko bai ehungintzan erabiltzeko orrazia; eztenak; zenbait gauz kirtendunentzat kirtenak, e.a. Gauza hoiek Henayako aztarnategikoak dira. Aztarnategian aurkitutako fauna eta zainen gain tresna hoiek landuak izan ziren, ardi/ahuntz, zerri, behi, zaldi eta zakurrez eta, animali basatien artean basahuntz eta oreinaz osatua dago.

LEHEN GAIA: Hezurra.

NEURRIAK: Diametroa: 37 mm. E: 12 mm. (Ardatza)

KRONOLOGIA: Azken Brontze Aroa/Burdin Aroa.

LEKUMENA: Henayoko Kastroa (Dulantzi. Araba).

ESTUNDUN AIZKORAK

Aizkoren formazko bilakaera gailua tresna egokiagoa, seguruagoa, eta erainkorragoa bihurtzean taitzen da. Era horretan bere tipologia Azken Brontze Aroan aizkoraren formarik errazanetik aldentzen da -zer, bestetik, gaur egun ezagutzen dugunaren berdina da- eta orpo eta estundun aizkoren benetako hedadura ikusten ari gara.

“Orpo eta estundun aizkora” hauek, ondo zehatzezko tipologidunak, benetako atlantiar lotura dute. Metalaren erabilearen ezaguntza on bat suposatzen dute. Batzutan zeinetan egin ziren moldeak aurkitu dira. Behin eta berriz lilurapen gauzak bezala etabaita ere trukaketarako lehen gaiezko benetako tortxo egokiak bezala interpretatu dira. Normaliki ustekabean agertu dira, aztarnategietatik hurbil edo ez hurbil.

LEHEN GAIA: Brontzea.

NEURRIAK: 214-54-37 mm. (handiena).

KRONOLOGIA: Azken Brontze Aroa.

LEKUMENA: Araban, Portilla, Cucho eta Bachicabom Gipuzkoan, Larragain.

APAINDURA PERTSONALERAKO URREA ETA ZIDARRA

Metal bitxiak, urrea eta zidarra, hasieratik apaindura pertsonalarekin erlazioatuak Euskal Herrian aurkitzen ditugu. Pratikoki Herrian ez-ezaguna da metal hauen berezko esistentzia, beraz derrigorrez inportatuak izan ziren.

Estun eta kuder eran agertzen dira eta zidarra Burdinaren garaiko zenbait apainduretan aplike bezala ere.

Peñas de Oro Kastroan hemen erakusten dugun erastun-antzeko gauza bat agertu zen, zutabe salomonikoaren modura ziri lokarritu batez eratua, zapaldutako bi bolen bidez burutzen den gune lau batean amaitua. Urre trinkozkoa da, erastun, zintzilikario edo ilea eusteko bezala interpreta daiteke. Hallstatt munduko urrezko koilare handiak gogoratzen ditu.

Urrezko eta zidarrezko eskumuturrekoak Lakozmonteko Solacuevako aztarnategikoak dira. Haitzulo bat da, zeinetan Brontze Arotik hasita ehorzketak erregistratzen dira. Bertako okupazioa erromatar garai arte luzatzen da. Bere industzaileek ehorzketa izakerazko haitzulo bezala interpretatu dute eta baliteke erlijio izakera apur batekin ere. Barneko igarguetan labarretako marrazkiak agertzen dira.

Eskumuturrekoak itxiak dira, ebakiera erdizirkular sakondun xafra finez eratuak bi kasu hauetan.

LEHEN GAIA: Urrea eta Zidarra.

NEURRIAK: Diametros: 68 mm. E: 0,5 mm (Urrezko eskumuturrekoak).

KRONOLOGIA: Azken Brontze Aroa/Burdin Aroa.

LEKUMENA: Peñas de Oro (Zuia. Araba). Lakozmonteko Solacueva (Jocano. Araba).

HIRISKETAKO ETA HILERRIETAKO ONTZIAK

Brontze Aroko eta Burdin Aroko aztarnategietan kopuruz gehien aurkitzen diren elementuetako bat zeramikak dira.

Hemen zenbait tipologia desberdin erakusten dira. Eskuz landutako zeramikak dira –tornu bizkorrik gabe– hondo lauduna, non egosi diren labearen arabera tonalitate desberdinekin eta bere izakera ordeikari edo bereizlearekin. Bere formak eratsuak eta ederrak

dira. Kutzak nabarmentzen ditugu, ehorzketa erritoari lotuak, bilketa zeramikak, sutarakoak, mahairakoak, e.a.

LEHEN GAIA: Buztina

NEURRIAK: h: 400, Diametros: 500. (Handiena).

KRONOLOGIA: Azken Brontze Aroa/Burdin Aroa

LEKUMENA: Araban: Henayoko Kastroa (Dulantzi), Peñas de Oro (Zuia).Kutzemendi (Gasteiz).

ETXEKO SU-BURDINA

Etxean egurra lotzeko su-burdinak kastroetan bizi diren jendearekin erlazioaturik daude eta haitzuloe-tan bizi den jendearentzat ez ezagunak dira eta trikuharrietan eta ehorzketa haitzuloe-tan lurperatzen dira. Halere jende honek zeramikaren gintzako teknikak ezagutzen zituen su-burdin baten gintzak suposatzen zuena baino txikiagoa ez zen maila batetan.

Goiko bi puntetan tope batzu eraman ohi dituzte, zeintzu batzutan animalia eskematizatuaren buruetan bihurtuak izaten diren. Eskematizazio horrek buztinezko idoloak deitukoena gogoratzen du. Ohitura hori Rin-eko hirisketan agiri-tua dago.

LEHEN GAIA: Zeramika.

NEURRIAK: 20-5-3 cm.

KRONOLOGIA: Burdin Aroa I.

LEKUMENA: Alto de la Cruz (Cortes. Nafarroa).

ZERAMIKA APAINDURA EDERRAK

Zeramikak erakusten apaindurak edo ez, baita ere tipologia, egosketak, e.a. bai kronologi ikuspuntutik bai berez kultur ikuspegitik begiratuta aipamenezko datu garrantzitsuak suposatzen dituzte.

Zenbait forma eta apainduren historiaurreko eta ondorengo munduaren zenbait une desberdin markatzen dituzte: horrela zeramika kardiala, kanpaiantekoa, eszisoa, e.a. Berriz ere ehorzketa erritoekin lotutako oso ugari apainduta zeramika bat agertzen delarik aukusten dugu. Kasu hauetan “Boquique” deitzen diogun apaindurak dira, marra puntuko teknika, eta girtenen apaindura, oitziaren azaleraren zatirik handienera zeramika multzo koniko txikiak erakariz. Zeramika hauek haitzuloan (ontzi osoa) eta errausketa zulo batean aurkitu dira –hildakoaren errauskak gordetzen zituen, askoz osoagoa zen ostilamendu baten ondoan, baina zeramilazkoa bere osotasunean-, zatikatua.

LEHEN GAIA: Buztina.

NEURRIAK: h: 199. d: 110 mm. (osoa)

KRONOLOGIA: Azken Brontze Aroa/Burdin Aroa.

LEKUMENA: Los Goros Haitzuloa (Hueto Goiena. Arriba). Santa María (Estarona. Araba).

GEZI PUNTAK

Gezi puntak, ardaxka jaurtigai baten gudurako sentiduan, Paleolitotik hasita ezagutzen dira. Baina beste tresna batzuekin gertatzen den bezala, gudurako tresna bezala bere osakuntza es dute aurkitzen metaletan egiten diren arte eta punta zauritzaile bezala enborkoniko formadun tubo batez osatzen diren arte. Tuboantzeko forma hori alboko zulaketa batekin osatzen da zeinetatik ardaxka motz bat edo iltze sartzen sen, bere armadura makilari lotu arte.

Ahoaren forma apuntatuak eta zerbait orriantzekoak hain arruntak izan dira, “lanatzeko” izena emanez amaitu delarik Arma hori haitzuloetatik kanpo diren populamenduetan arruntagoa izan da zeinetan bizi den haitzuloetakoetan baino, paleolito ohitura jarraituz.

LEHEN GAIA: Brontzea.

NEURRIAK: 148-35-18 mm. (Handiena)

KRONOLOGIA: Azken Brontze Aroa.

LEKUMENA: Landatxo (Gardelegi. Araba)

HEBILAK ETA GILTZAORRATZAK

Erausketa zulo”etako hilobietan brontzezko materiale ederrak gordetzen dira.

Hemen aurkezten diren gauzak jantziarekin zerrikusia dute, nahiz eta liluramen gauza bezala eduki argi eta garbi bat duten eta horela interpretatu behar dira batez ere erausketa errito batean gordeak izan direnean. Gauzen sorta hori halabeharrezko aurkikuntza zuloetan aztarnategiari atxiki behar zaio.

LEHEN GAIA: Brontzea.

NEURRIAK: d: 53 mm. E: 7 mm. (hebila handiena).

KRONOLOGIA: Burdin Aroa.

LEKUMENA: Landatxo (Gardelegi. Araba).

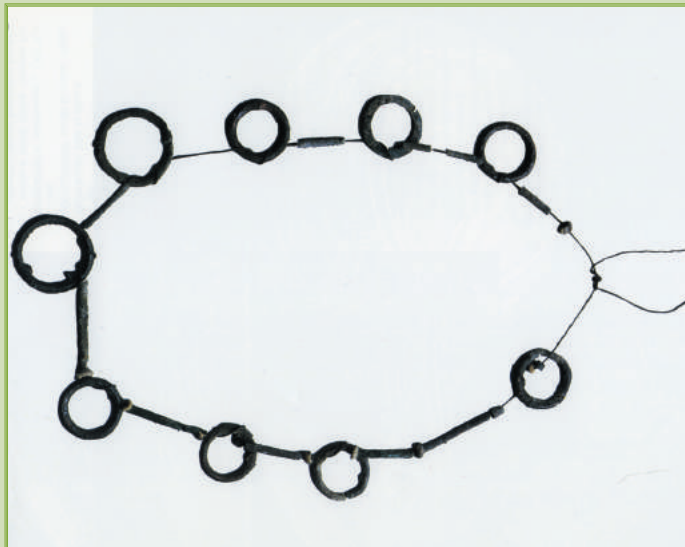
KOILAREA

Irudimenak zintzilarioal egiteko harrira, hezurrera, hortzetara eta itsas-maskorretara jo zuen. Baina metalaren eta beira prearen aurkikuntzak posibilitate hoiek gehitu egin zituen. Horrela, xafla kiskurtuak ale zilindrikoetan bihurtuak izan ziren aurreko hezkurrezko eta harrizkoak bezala, eta gainera, bihurriagoak eta konplexuagoak ziren beste apainduren sorpena eragin zuen. KONplexutasun horrek, materialen aberastasunari erantsiz, apaindura edo gizarte mailaren espresio helburu berdinetarako balio izan zuen, nahiz eta forma konplexuago batetan bakarrik izan.

LEHEN GAIA: Brontzea eta orea.

NEURRIAK: Batzu.

KRONOLOGIA: Burdin Aroa. I

LEKUMENA: Alto de la Cruz (Cortes. Nafarroa).

AXTROKIKO GOPORRAK

Kastroetan, gehienetan zainduak eta baita harresi-tuak ere, bizi izan jendea, zati batean Frantziako Hegoaldean jaso zuen "Kutxa Landak" delakoarekin lotura erdieuropearraren eragipenak erakarriz. Euskal Herrian sartu zen. Pirineotako zeharbideak erabiliz batez ere Araban eta Nafarroan kokatu zen eta nekazaritzatik bizi izan zen. Beraien metalezko eta zeramikazko atuak askotarikoagoak, teknikoagoak eta aberatsagoak ziren haizuloetako ohizko jendearenak baino. Kastroetako jendeari goporrak atxikitzen zaie, seguru asko arrisku aldiren batetan iskutatuak, Erdi Europatik egirudiz inportatuak, nondik datorren bere apaindura, zio garraantzitsuena bezala erdieuropear hegaztiz ezaugarritua.

LEHEN GAIA: Urrea.

NEURRIAK: h: 102mm. d: 210 mm (Handiena).

KRONOLOGIA: Burdin Aria II.

LEKUMENA: Axtroki (Eskoriatza-Gipuzkoa).

AXTROKIKO GOPORRAKGIZON ETA KULTURA BERRIAK

Gizon eta kultura berriak kokatzen ari dira. Zaldiak, gurdia, harresiak, hirisketan sare-antzeko antolakuntza bat, nekazaritza, abeltzantza, metalurgia lanbide zehatzen garapen garrantzitsu bat. Oinplano zirkular edo zuzenangeluar etxebizitzak egituratuak. Hemen ikusten ditugun giza irudiek hitzek baino hobeto isladatzen dute mundu berri hori.

LEHEN GAIA: Brontzea.

NEURRIAK: L: 55mm. e: 6 mm. (eskematikoen).

KRONOLOGIA: Burdin Aroa.

LEKUMENA: La Hoya (Bisteri. Araba) eta San Miguel dse Acha 8Gasteiz. Araba).

ARTE PALEOLITIKOA

Beraien gain ustekabe, ikara, gozamen edo desiozko sentimenduak kokatzeko forma eta kolorez baliatu izan ziren marrazkilari haiek beraien oinordekoek ez dituzte ahaztu, lan berera eta gogapen berdinerara eraman dituzte baizik; horri artea tradizioz deitu izan diogu. Beraien igarri ezinezko mezuak sortu zituzten formek gaur egungo gure bizitzarentzat berreskuratzea ez digute galerazi. Horregatik, zenbait eta ulertzen zailagoak izan orduan eta ulermen gogorra eta samintuagoaren beharrea aurkitzen dira. Baita, merezi dutenean, mirespenaren beharrea ere- Guk beraiek mirestea beharra dugun bezala.

Gaur hemen aurkezten ditugun figurak azpaldiko data haietatik Euskal Herriak oraindik gordetzen dituen askoren arteko bilduma bat dira.

Historiaurreko munduaren gure ezagutza ez da hainbestetarikoa bere eduki guztiak eta esanahaiak agortzeko hainako handia. Izango balitz ere, oso zaila izango litzake behin-betirako eta erabateko azalpena biltzea. Aukeratu genuen eta aukeratu ere egin gabe ezin utzi gurelako. Baina gauza bidezkoa izango litzake, gauzatatik hurbilago dagoen zatitako azalpen hura aukeratzea.

Nahiz eta gure elkartean ezagutu izan historiaurreko artea gure Artearen Historiaren lehen kapitulua dela, eztanda demografiko eta komunikabideen zabalkunde sofistikatu batean bete-bete dagoen sozietate baten ritmo aldakorrean eta forman edukietan eta azalpenetan berezitu egin da hori. Historiaurreko artearen gertakizunetaz gure ulermena ezin daiteke izan gurearenaren berdina. Gizarte hura oso gizon gutxi osatzen, zeintzuk gainera komunikabidezko izugarri oztupo handiak zituzten. Beraien ekoizpenek gurearekin baino gizarte historiko zaharrenarekin antz

gehiago dute. Baina guztiak bat datoz formei beraien baitan balio bat eta gauzen irudiaren sorpen bat azaltzeko ahalmen bat ematean. Historiaurreko arte gure Historiari erantsi diogunean sentidu estetikoan balio artistiko bat zeintzuei eman diogun haiekin beraien formak antz handia zutelako egin dugu. Norabide horretan daude azalpen hauek zuzenduak.

Arte paleolitikoaren bilakera esplikatzen H.Kühm-ek era arrunt batean erabi zuen formalismoak asmo hauetarako balio du. Posible da zabaltzea, bilakaerazkoa soilik z4n murrizpen hartatik ateratzea estiloaren bi sustarren azalpen bezala erabiltzeko, hau da estilo ororena, H. Wölflin-ek hasiera batean egin zuen sentiduan. Beraz azalpenek, formazko izaerakoak direnean, Paleolitikoan estiloaren sustai bikoitza, lerrozkoa eta piktorikoa, zeinen bidez azaldu zen mekanismo haiek azpimarratzea bilatuko dute. Euskal Herriko multzo artistikoak horretarako bikain agertzen dira. Beraien egileak, beste garai batzuetakoak bezala, bere formazko irudimenaren ikuspegi batek edo besteak erakariak sentitu dira.

Arte paleolitikoa lerroaren garapena da. Ez eta askotariko koloreak erabiltzen direnean ere ohizko sentiduan ez da pinatzera, es eta koloreak nahastera eta beste ez ezagun haietatik ateratzea heltzen. Baina lerroak nahi du kolore ugari adierazi ditzazke.

Figurak urrenez urren aurketzen dira, bai estratigrafiak errazten duen kronologian bera finkatzen denean bai formazko bilakaerak idarokitzen duenean. Baita ere posible izango litzateke garaien barne gaiezko urren-urrenka bat jartzea eta horixe izan da zati batean egiten ahalegindu garana, baina zalegikeririk gabe.

Autore paleolitikoak oso irregularrak dira eta irregulartasun horrek oztopatzen du erabateko satisfazio bat obra batetik lortzea. Halere beraien zatikako kausitze-ek, sarrastada sakon bat, ere mugen barne, sortzen dute. Baita haiek ere diferentzi guztiak non desagertu diren pertsonaren eskualde hura lortu bait zuten.

ZISTURITZ- ZALDI-AURREKOAK

Figuren aurkezpenaren eskemeta-
tako antzinenetako eta errepika-
tuenetako batek, aldakuntzein,
burua, lepoa eta sorbaldaren zati
bat, Isturizko hau adibidez, biltzen
ditu.

Figuran buruaren eta gorputzaren
gainerakoaren artean desberdinta-
sun bat aurkezten du, zati batean
ikusia eta bestean idarokia. Eztarri-zuloak estutu dira,
kuma eta lepoan igo egiten da. Baina multzoak lerdenta-
sun zarrazta bat eragiten du, lerroa zerbait kiskurtzeko
joera arin batek horretarako laguntzen duen arrastaka

doala kiskurtzen baino gehiago dirudielako eran.
Lerro sustraian elementu pikturiko bat sartu da: inguruko
lerroa bizarraren hutsuneek ordezkatzeara.

KRONOLOGIA: Aurignac Aldia (+ 23.000 BP.).

VENTA LAPERRA BISONTEAREN SOIN-ENBORRA ETA ATZEKO TRENA

Seguru asko baita ere oso antzinako garai bate-
an errepresentazioaren eskema bezala bere
aurreko trenik gabe figura jartzen da. Baliteke arra-
zoi sinbolikoagatik izatea.

Honek kobako ezkerako horman bisontearen
antzeko beste batekin "pendant" eratzen duela diru-
dienak, bere sentidu estuneak marraren erabateko
nagusitasuna ordezkatzeko du: ingurua bakarrik.
Anatom zehaztasun ezer ez da aurkitzen, zerk figu-
ra erabateko oinplano bat bihurtzen laguntzen duen.
Aurkeztutakoak bizkar-tontorraren eta gorputzaren
gainerakoaren artean ia ia gehiegizko desberdinta-
sun bat isladatzen du. Baina aurreko trenaren gabe-
ziak indar hotz sastada batera multzoa murrizten du.

KRONOLOGIA: Aurignac Aldia (+ 23.000 BP.).

HAREGUY ANIMALI AURREKOAK

Beste errepresentazio eske-
ma batek aurreko trenaren
barne sartzen du bakarrik. Baina
honek, edozein izan bere jato-
ria, gehiago hurbiltzen lagun-
tzen digu.

Oso zaila da figuraren identifi-
kazio zoologikoari buruz denok bat
etortzea, zerk begira dagoena-
ren gain segurtasun ezaren kon-
dar bat uzten duen. Baliteke
horretarako ebakiera sakonak
ere laguntzea, zerk gozatu baino

gehiago gogortzen duen
eta garai honetan aurreko-
aren ondare bezala bizitzen
jarraitzen duen.
Badirudi egileak animalia-
ren eskuetako bataren ego-
erari buruz zalantzak izan
dituela. Proiektua baztar-
tzeko ez da interesik egon
eta beste xafra baten gaine-
an berrasteko. Baina mar-
dultasun eta bakuntasun
sedimenak nahaskatarenak
indargabetzen ez du buru-
tzen.

KRONOLOGIA: Goi
Solutre Aldia (+ 18.000-
17.000 BP.).

ARENAZA Orein aurrekoak

Antzinako eskemetako baten
againean aldaketa bat aurke-
tzen du figurak.

Orein-eme bat aurkezten du eta
hamarrezko sorta baten zati da,
zeindu, gaizki kontserbatuak,
Arenazako igargu luzearen
ardatz hutsune zail eta aldapa
gogorreko zintzur baten horne-
tan lerrokatzen direnak.

Zeinetan oreina egoera grafikoko
funtsezko zati bat den eta ia
bagusi agertzen den santutegi
bezala, Bizkaiko mendebaldetik
hasita Asturiasko ekira arte heda-
tzen den multzo bati dagokio.

Inguruaren lodiera tanpoiaren
erabilera bidez barneko esparrura
sartzen laguntzen du.

KRONOLOGIA: Behe Magdalen
Aldia (17.000-15.000 B.P.).

ARENAZA ZEZENA

Inguruak marrazteko gorritzako kolorea-
ren erabilera baita orein-emeen berez-
ko edertasuna azpimarratzen duen formak
ere, batzutan punttako bihurturaz, figuren
sortak biltzen ditu, zeinen artean zezenak

aurkitzen diren.

Arenazako figurak, igargu nagusi eta urrunduan kokatua,
beraz orein-eme sortakoak, gorrian marraztutako ingurua
punta lehor batekin errepasatzean nasmas tekniko berri
sartzen du. Errepasaketak zehaztasun anatomiko han-
diago bat eta lubeltz estalagmitikoaren hezur antzekoa-
ren ondoan kalzitaren zuri dirdaitu funtsezko kolorezko
aurkatasun bat erantsi dio.

KRONOLOGIA: Behe Magdalen Aldia (17.000-15.000
B.P.).

ALTXERRI AHUNTZAK

Paleolitoko marrazkilariek orokorki ahuntza-ren ilea ahaztu dute erre-presentazio elementu bezala eta eskuarteen saiorako eremu bezala. Hori batez ere bisontetan kontuan izan dute eta, nahiz beste modu batera, zaldietan.

Figura honen egileak ilea erabiltzea aukeratu du, zer ernaldi unean arrear egiten den, inguruari bizitasun berezi bat emateko. Ñe Souci-en moto baten gainean figura batek egoera hau erakusten du, erabat argi eta garbi etzanda dagoela baldintza batekin. Sexu bizitzaren aipamena da beharbada gutxien zuzena.

Aurreko anken tolestura eta bere mozkerak badirudi eraberean errekurtsio bat dela mogimendu adierazpen bat baino gehiago.

KRONOLOGIA: Erdiko edo Goi Magdalen Aldia (15.000-12.000 B.P.).

BOLINKOBA AHUNTZAK

Harbel ilunean zapailu baten gainean bi ahuntz figuratu dira zeinetatik bat, atzekaldeko egoeran, aurrekoaren gain bere aurreko ankak jasotzen ditu. Bietan adarren luzera desberdinak, baita bere ile, bizar baita batean isatsaren zutikako egoerak, formaz antz handia duten, bi animalien arteko ernaraldi eszena bat dela esango genuke.

Inguruko marrazkietan aurreko esparruko goraka doan erasoaldia erreproduzitzen du eta, ebakieren

elkarlotzeari esker, kolorezko elementu bat sartzen du pintatu figuretan punta leho-rraan errepasatuak erakar ohi duena.

KRONOLOGIA: Behe Magdalen Aldia (17.000-15.000 B.P.).

SANTIMAMIÑE ZALDIA

Santimamiñeko Panel Handian bakarrik agertzen den zaldiaak Ekaingo gehienek dituzten atzeko trenarenak batez ere, proportzio eta forma ezaugarri orokor berak aurkezten ditu. Halere inork ez du zaldia eta isatsa marra luze aldendu eta gain jarriekin m o n t a t u Santimamiñeko egileak izan ezik.

Santimamiñeko buruak ezpainen marraren modulazioetatik eta zurtzologatik Ekaingo 27 zaldiaren burua gogoratzen du. Berenizazioen proportzioak, diseinu eta modelatuaren kutsaren beraiekin artean desberdinak dira. Baina ezin galarazi bere figurarekin bekarren bati inpresio handiren

bat bakarren batek eragin diola erizpidea izatea.

KRONOLOGIA: Erdiko edo Goi Magdalen Aldia (15.000-12.000 B.P.).

ISTURITZ ZALDIAK

Isturitzko zaldiaren ebakitako inguruek sorta luze bat aurkezten dute zainetan ale bakoitzak gainerakoekin diferentzi argiak aurkezten ditu. Diferentzi hoiek neurriari, formari, zatien osaketari, anatomi askotarikoari, modelatuaren formari eta baita taiuketa moduari ere dagozkie. Bata besteari ondoan kokaturik, batzutan asmoak, bestetan eskertza, bestetan oroien soilik ordezkatzeko duten gauza erlijiosoen inpresioa ematen dute. Orain arte Isturitzko ingurutik kanpo haietako kasu bat bakarrik aurkitu da. Asturitzen. Berien artean, eser ez. Isturitz gaur egun Euskal Herria osatzen duten gainerakoentzat ekoizpen zentru arrotza izango balitz bezala.

KRONOLOGIA: Erdiko Magdalen Aldia (15.000-14.000 B.P.).

EKAIN-ZALDI PANEL HANDIA

Isuritzen Magdaleniense erdia den eta Kantaurikoan goi Magdaleniense den garaia hartzen duen benbora luze baten bitartean, santutegi asko animalien figurekin apaintzen dira. Orain arte errepresentazio isolatuak izan direnak, orain sorta luzeak dira. Ekaingo Panel Handia zeinetan zaldi figura asko agertzen diren kasu esanguratsu bat da.

Egileel, era batean edo bestean bere errepresentazioak planteiatu zizkien arazoei irtenbide izkilotegi zabal bat figuretan eman dute. Figura bakoitzak desberdin bat aurkezten du, zatikako irtenbide elkartzeko desberdin batetik ematen dena. **KRONOLOGIA:** Erdiko eta Goi Magdalen Aldia (15.000-12.000 B.P.).

EKAIN ZALDIA 27

Panel handiko zaldien figuren sorta, bi zati ezberdinez osatutako batek irekitzen du: aurreko trena eta gainerakoa. Isilkako adostasun bat dago lehenengoa ikusteko oso zati atsegina eta bere berezko edertasunagatik, besteak eragiten duen arri-dura erreakzio bat zuztatzen duela. Inpresio hau bere proportzio, bere forma eta bere modulatuak eragina da. Proportzioak berezkorra jotzen du indar handiz, nahiz eta lepoko taula gehiegitzen duen, baliteke indarra eranstea. Marraz Berezkoaren modulatu jarraitzen du, batez ere ezpainen malguduran eta okozpekoan. Moldelatuak kopeta eta masailazurra apur bat margotzen ditu. Baliteke figuren formazko zati ez den kutsa gorrizka batek azken eraginari laguntzea.

KRONOLOGIA: Erdiko eta Goi Magdalen Aldia (15.000-12.000 B.P.).

EKAIN ZALDIA 20

Figurak, panelean bere kokamenean aurrekotik hurbil dagoenak, beraren antza du tinta laua, baita gune beretan zati batean inguru grabatuari ebakiera fin nahastu eta gainjarritako grabatua ere erabiltzen duelako. Aldrebes, biak, bere marraren sentiduaz bereizten dira 27 zaldiarenean modulatu den eta hemen laburtua eta sinplifikatzailea. Sabelaren modelatua zertarako goitik beherako marra sortak erabiltzen dituen, zeinekin ingurua idarokitu nahi duen, indartsua eta plastikoa izan arren, ile sueltorik idarokitzea ez du lortzen, baliteke zerbait zabalak diren eta batetik bestera nahiko bakandutako marra motz batzuekin adierazpena egiteagatik izatea.

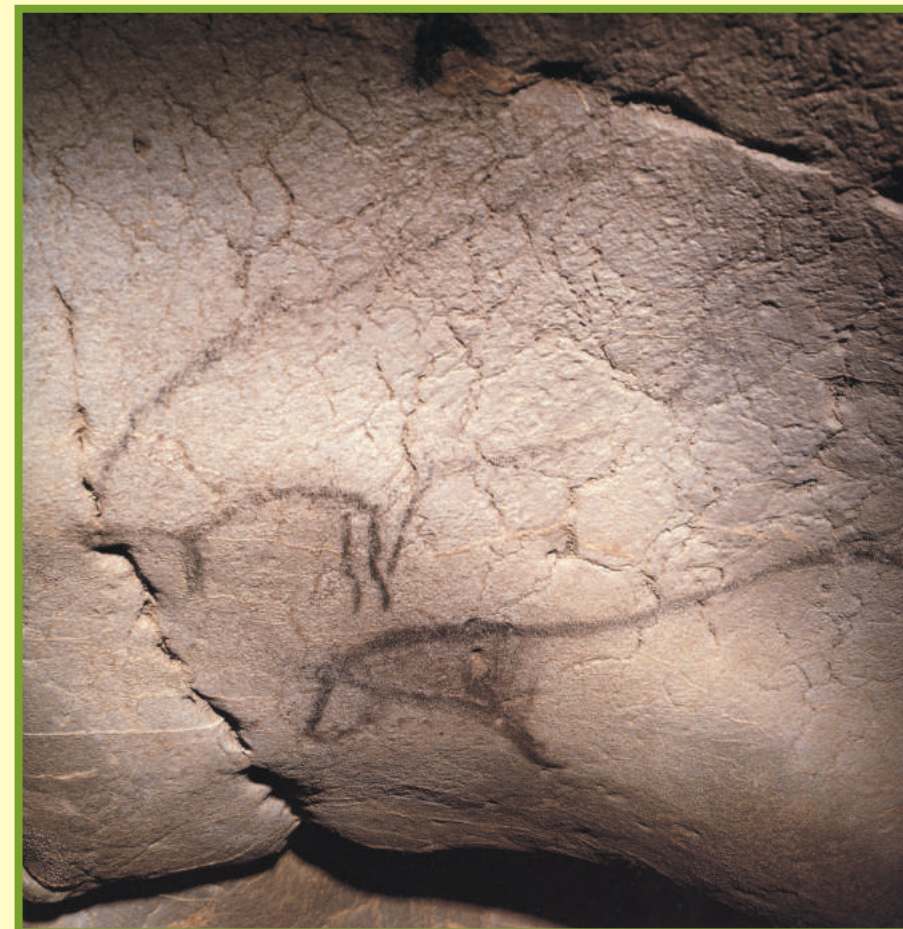

KRONOLOGIA: Erdiko eta Goi Magdalen Aldia (15.000-12.000 B.P.).

EKAIN ZALDIA 31-32

Hartutako eskemaren askotarikotasun figura oso urria da, zeinetan atzeko laurdena falta da. Egileak nahiago izan du hormaren zartadura bat erabiltzea bekokia diseinatzeko, eta baliteke muturra ez ixte hori horregatik eragina izatea. Baina oin behartuak figura mogitzea behartu du, zolurantz makurtzen dela dirudien eran. Atzeko trenetik igartzen denak askatu egiten du figura, hau da, bere mogimendua. Bere masailazurraren. Lepo, bizkarki eta eskumuturren diseinua bikaina denez, ikusleak figura bat mogimenduan ikustea usteko zuen. Baina arau batekin, baliteke munduaren sorpen batetik jaiotzea, gainerako kasuetan bezala, hieratismora behartzen duela dirudi. Marra, marraskiaren andre bakarra, sendoa da, zehatza eta esku errugabea azaltzen du.

KRONOLOGIA: Erdiko eta Goi Magdalen Aldia (15.000-12.000 B.P.).

EKAIN ZALDI AURREKOAK 15

Istiritzen ikusi ohi zen aurrekoen erre-presentazioaren eskema oso antzina-koa jarraitzen du figurak. Bi figurek, nahiz eta desberdintasun txikiak izan, elementu arruntak gordetzen dituzte, anatomi urritasuna adibidez. Isturitzko figurak bizarraren erreprezentazioan elementu piktoriko bat sartzea lortu zuen, hemen ez dagoena. Alderik argiena lepoko taularen modelatuan aurkitzen da, zertarako zaldi batzuk eraman ohi duten larruaren kutsaz baliotu da. Baina urren urrenka jarrita daude, bien artean esperientzi handi bat igaro dela adierazten duen kolore eta erreserba txandaketa bat jartzen duten eran. Ekainen muturraren gabezia ez da arraroa.

KRONOLOGIA: Erdiko eta Goi Magdalen Aldia (15.000-12.000 B.P.).

EKAIN ZALDIA 53

Figurak badirudi soin-enborra alboratzen duten bi multzo edo trenez osatua dagoela. Atzekoaldea borobila, arkeatua eta eroria agertzen da anka motz, estu eta aurreratua edo bildu bat gauzatzen duena. Aurrekoa zurtasun handiagoz luzatu egiten baina haren arau borobiltzailea jarraitzen du. Eztarrizuloetatik belarrietara igotzen duen tolesdura argi eta garbi alderatua izan da, gutxi berezko forman eta baita gusto gutxiagoan ere burua zatitzen duen eran, zertarako. Badirudi praktikoki nasailezurraren erdian praktikoki kokatutako, okezpekoaren magludurak laguntzen diola. Elkarketaren ikuspegi laburrak, hala ta guztiz, iradokitzaile gertatzen da.

KRONOLOGIA: Erdiko eta Goi Magdalen Aldia (15.000-12.000 B.P.).

EKAIN ZALDIA 29

Ekaingo zaldi figurek famili giro bat aurkezten dute, beste batzuen artean istar lodi, itsas erori, anka motz eta puntaluze eta ipurdi motzdun atzeko trenaren bere sorpenean agertzen dena. Bere garaiko beste batzuk bezala, jarrera hieratiko eta ohiturazko bat aurkezten dute anka zurrun eta sarritan atzekalderantz botatakoetan agertzen dena formazko borondatea eta beste jarrera bat harengan ezagutu baino egin ezin litekeen arte. Figura honetan handiagoko zirrinda zabalez biskortutako tinta lauezko kutsa batez osatutako modelatu berezi bat ikusten da.

KRONOLOGIA: Erdiko eta

Goi Magdalen Aldia (15.000-12.000 B.P.).

EKAIN ZALDIA 57

Ekaingo apaindurazko multzoa haitzuloaren hondotik urrun, igargu nagusiaren lekutxo sakon eta zabal batetan isten da. Zaldi figuren talde txiki bat, erlaizpe bat hala-hola gogoratzen duena, bere eskubiko gunean, ahotik hurbilenean, kokatzen da. Egileak anatomi zehaztasun apur bat eta, beste kasu batzuetan bezala, berezko kotsak probetxatu dituen ikuspegi zuhur batez eta modelatu batez elkartu ditu. Hauek txandaka taiutzen dira eta hiruangeluar forma zorrotz bat hartzen dute, lepoko taula ia ia zeharkatzen duena. Modelatua sahietsak ibiltzen dituen eta gurutzantzeko zirrinda luze bati elkartzen zaion, "M"an banaketako marra batekin borobiltzen da. Lepotik aldendutako, luze, gogor eta galdur baten antzera jarraitzen duen ilea nabarmentzen

da.

KRONOLOGIA: Erdiko eta Goi Magdalen Aldia (15.000-12.000 B.P.).

EKAIN PANEL TXIKIA

Panel handiaren aurrez aurre errenkada bat edo erlaizpe bat gogoratzen duen eran antolatutako zaldi figuren beste sorta bat ikusten da. Halere figuren kokaera magdalenienese gezetan ikus daiteken bezalako hain taiutua ez da gertatzen. Baita formaren diferentzia ere ikusten da, gezetan praktikoki berdina gertatzen dena, proportzioa eta bere tratamendua bezala. Aldrebes, antolaketak barruagoko lekutxo batean bost figurako beste sorta batek aurkezten

duena gogoratzen du, zeitzuen artean formazko diferentziak hau ezaugarritzen duena nahiko gogoratzen du. Esango genuke taiututako eta planifikatutako erlaizpe bat baino halabeharrez antolatutako multzo bat gogoratzen duela.

KRONOLOGIA: Erdiko eta Goi Magdalen Aldia (15.000-12.000 B.P.).

EKAIN IZOKIA 5

Azalpen paleolitikoetan oso urriak dira arrainak. Altxeeri-an. Ekainen gertatzen denaren aldrebez, bikotean ere agertzen dira. Egileak bizkarraren aurrekaldea marrazteko hormaren tolesdura erabiltzen du. Azalpenaren gainerakoa marra jarrai bat da, gaur egun, igadurak eraginda nahiko galdua

bestetik. Zehaztasun anatomikoak ahoa, estalkia, hegalak eta alboko marra adieraztea eraman du. Hormaren zuloetako bat begia adierazteko erabili zitekeen.
KRONOLOGIA: Erdiko eta Goi Magdalen Aldia (15.000-14.000 B.P.).

ALTXERRI BISONTEA Ia, 27.

Elementu pikturikoak modelatu-
tuen eskutik erdi/goi
Magdalenieneko lerroz-lerrotasun-
nean sartzen dira. Figura honetan,
marratze fin, gogorki bata bestea-
ren gainean jarritako batez, aurre-
ko tren osoa eta soin-enborraren
zati bat hartzen duenaz, ilearen
tratamendu bat ikus daiteke.
Gainerakoa marraren lurraldea da.
Edozein modutan bekokia marra-
tzeke hormaren tolesduraren pro-
betxua bi helburuetako edozeini
balio liezaioke.
Anatomia zati batean jarraitu da
bakarrik. Bihurduran maguldura
murriztea joera duen baita hura
honegaz ordezkatzeari ere, espiritu
batekin ongi uztartzen zen hartan.

KRONOLOGIA: Erdiko Magdalen
Aldia (15.000-12.000 B.P.).

ALTXERRI BISONTEA IB, 44

Figurak modelatuari esparru zabal
eta berezia ematen dio. Ondorio
pikturiko bat lortzeko, egileak, horma
estaltzen duen buztinezko lubeltzaren
urraduragatik zuzperraldia eragiten
duen kolore kontrastea pronetxatu du.
Eta ilean eta aurreko trenaren eta soin-
enborraren zati handi batetan egin du
eta bere gustoko formak hartzea
behartuz. Animaliaaren zintzilikako ilea-
ren marraztea irregularki beraien arte-
an banatutako erdi marra sorta baten
bidez bizarrean eta lepoan adierazteari
ez dio uko egin, baina sartu ditu, marra-
azpildura batean ilea adibidez, beste
egile batzu egin batetan deseginduz.
Nahiz eta bere gustoa eragin pikturiko-
ra izan marra da jarrai behar duen
bidea begibistari inposatzen diona.

KRONOLOGIA: Erdiko edo Goi
Magdalen Aldia (15.000-12.000 B.P.).

ALTXERRI AZERIA, 13

Azeria ere azaalpen paleolitikoetan sarritan agertzen ez diren animalien motan sartzen da. Kasu honetan, animalia ipar-orein baten lepoan ezarria izan da, zeinen egileak harkaitzaren ertzak ezin ahal izan ditu erabili erdizka ere figura atsegingarri bat lortzeko. Bere neurriak, batez ere bere esku luzeez deseginak, ederaren eraginik ez du sortzen. Azeriak soin-enborraren forma zabaal eta motzetan eta bi trenetan bere oreka bilatzen du, zeinei genero berdineko itsas bat erantsi zaien. Deproporzioa, halere, atseginagoa gertatzen da. Horretarako modelatu erraz baina eraginkor batek laguntzen du, isatsaren puntako litxaketa eta saiets-hezurren marratzea adibidez.

KRONOLOGIA: Erdiko edo Goi Magdalen Aldia (15.000-12.000 B.P.).

SANTIMAMIÑE BISONTEA

Bisontearen gorputzen gainerakoaren eta aurreko trenaren arteko desproporzioaren gehiegikeria da marrazkilaria paleolitikoaren araua. Gehiegikeria jartzeko moduak figura batzu besteetatik argi eta garbi bereizten ditu, ez bakarrik bere planteamendu teorikoan baizik eta ikuslean sortzen duen eraginean ere. Figura honek bere desproporzioan gehiegikeri eder bat azaltzen du, zeini modelatuaren banaketak trebetasunez zerbitzen dion. Egileak figura-aren barne erreserbatutik utzi duen esparruak beste batzuk marrazten duenari erantzuten dio. Baina figura zati batean deskonposatua gelditu da zeren eta bere atzeko laurdenak zaldi batenarenak bezala tratatu bait dira. Eta hain zuzen

ere panel berean aurkitzen da.

KRONOLOGIA: Erdiko edo Goi Magdalen Aldia (15.000-12.000 B.P.).

SANTIMAMIÑE PANEL HANDIA

Panel Handia deitzen diogun figura sorta batean ikusten da bere alderatzea, bere egoera eta, hitz batetan esan da, bere banaketa askoz errazago ulertzen dela baldin zoriz bilduak suposatzen badugu baterako dela baldin zoriz bilduak suposatzen badugu baterako eta adierazzaile plangintza batek egin duela esatean baino. Baina guzti hauen artean formazko erlazioak daude, batzu guztirakoagoak arruntagoak direlako eta beste batzu bereziagoak. Berezienetako bat atzeko trenaren tratamendua da. Horrek badirudi adieraztea nahiz eta figuren kokamena egitasmo bati lotuta ez egon, ez horregatik, marrazkilariek ikusten ari ziren figurak kontuan ez zituztela eduki.

Oraindik zailago izango litzateke beraien artean denbora gutxiago igaro zela haien eta gainerako artean baino adieraztea.

KRONOLOGIA: Erdiko edo Goi Magdalen Aldia (15.000-12.000 B.P.).

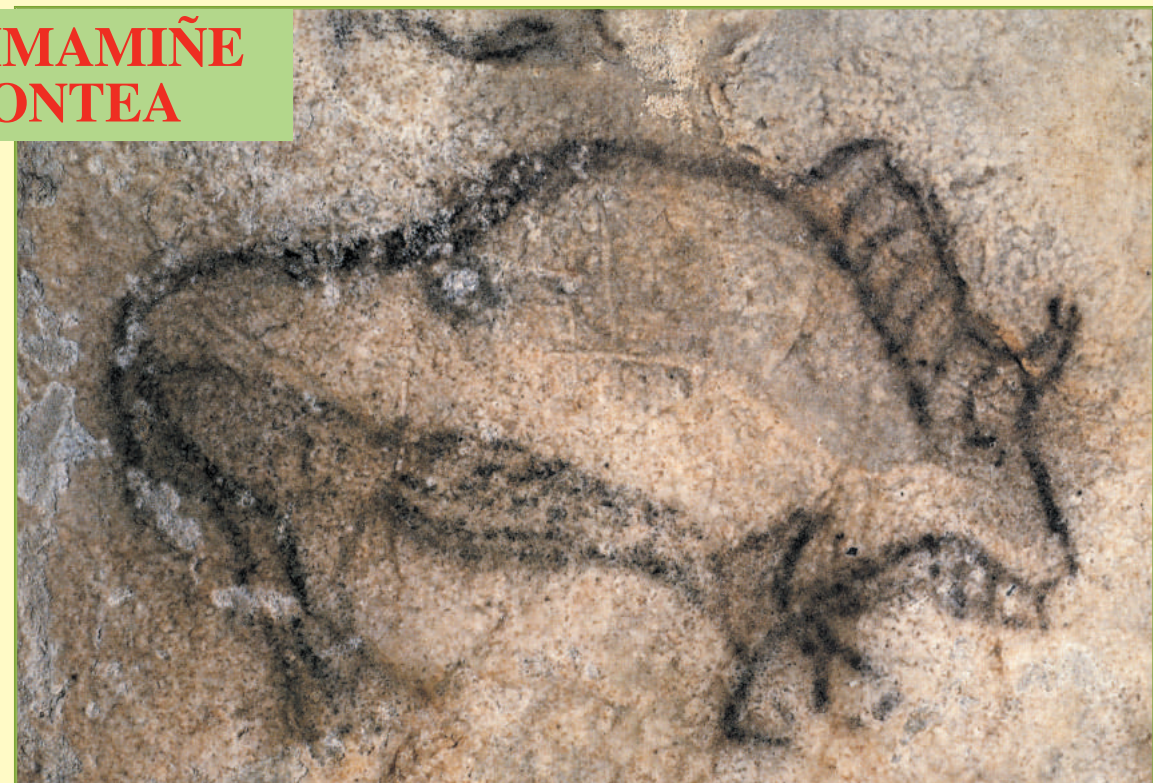

SANTIMAMIÑE BISONTEA

Aurrekoan ikusi den zaldiaren atzeko laurdenen eskemaren figura honetan ikusten den errepikapena kontutan izanik, beraien artean formazko erlazio sakon bat dagoela esan daiteke. Aurreko inguruaren modelatuaren kutsaren banaketaren errepikapena erantsi horri erlazio handiagoa izan dadin. Baina era berean ez utzi ikusi gabe goikoaren banaketa argi eta garbi desberdina dela. Aurrekoan kutsa zena honetan gereta batean bihurtu da, marren beltza pikturikoagoki harkaitzaren arrosatuarekin aldizkatzen duena eta eragin hau erorketa handi

batez bi handitzetan banatutako bizkar-konkorraren multzoaren banaketa desberdinak indartua dago.

KRONOLOGIA: Erdiko edo Goi Magdalen Aldia (15.000-12.000 B.P.).

EKAIN BISONTEA 14

Figura honek ere atzeko laurdenaren tratamenduan Santimamiñeko birekin analogi apur bat aurkeztzen du, nahiz eta ez egon hain garbi. Halere, antzekotasuna txikiagoa da hemengo zaldiaren eta Ekainekoaren artean ikusten dena, baina hala ta guztiz esanguratsua da. Egileak bere figura ezartzeko pareta baten ertza erabili du, serk bere proportzioak antolatzeke nahi-tanahiezko oin bat suposatu dio. Horixe izan da praktikoki egileak bere buruari utzi dion bolumetria eta modelatu erakusketa bakarra. Gainerakoa marraren nagusitasuna da, marra arin eta zuhurra.

KRONOLOGIA: Erdiko edo Goi Magdalen Aldia (15.000-12.000 B.P.).

EKAIN ARTZ BIKOTEA

Artza arte paleolitikoko animala izkilotegian figura oso urria da. Horregatik bi figura batera, antzeko forma handikoak, gainerako figuretatik bereiztuak badirudi bikote bezela interpretatzea errezagoa izango dela bi figura banakakoak direla esatea baino. Halere bataren besteari buruzko jarrerak, bataren burugabetasuna eta bestearen burumoztea gainera honen tamainu txikiagorekin eta haren txikienarekin bat datoz, ez dute uzten

bikote hitzari beste esanahirik ematen figurak batera dau dela izan ezik. Inguruko tinten banaketa Ekain bertako margo-askodun bisontearena gogoratzen du eta modelatzeko bide partikular bat da, antzinatek ezagutua eta orain bizkarreko eta bizkarrezurreko grabatuarekin nahastua, polikromisten gustora.

KRONOLOGIA: Erdiko edo Goi Magdalen Aldia (15.000-12.000 B.P.).

EKAIN BISONTEA 18

Polikromia, arte paleolitikoan hitz honi buruz egiten den erabilera ez egokian, bisonteetara ere heldu da, modelatuaren desberdintasun batekin. Figura honetan kolore gorriaren banaketak Santimamiñeko marrazkilari batzuk beltzean egiten dutena jarraitzen du. Beltza gainerakoan baino aurreko trenean eta bereziki bizkar-tontorrean biziago nabarmentzen da, zerk kolorearen elkarketa beltzaren eta hormaren hondoaren arteko txandaketaren gintzara bere eremu guztia murrizten duen modelatuaren itzulpen nahastuago bat dela adierazten du. Atzeko ankarik gabe figura aurkitzen da, segur asko zaldi figura bat, baita ere polikromatua, errespetatzea nahi izan delako.

KRONOLOGIA: Erdiko edo Goi Magdalen Aldia (15.000-12.000 B.P.).

EKAIN BISONTEA 19

Santimamiñeko bisonteen atzeko laurdenaren oroipena galdu egin da. Figurak bere multzoaren banaketa aurkeztzen du, aukeratu zuen hormak aurreko bisontearen egileari inposatu zionari hurbiltzen dena. Baina kasu honetan askoz ere apainagoa eta egokiagoa gertatzen da, gainera, arkeatu gustoko eta naturalakin begirune handiagoko lerro modulatu batek eragina bait dago. Isatsa moztua izan da mugak eragin arte eta bisontearena ez den oso apendize labur bat izateraino utziz, baina figuraketan ez da oker gertatzen. Lerroaren urritasuna modulatuarenaz babestua dago. Bizkar-tontorearen inguruaren azpimar-keta arina nahikoa izan da egilea pozik uzteko. Eta ikus-lea.

KRONOLOGIA: Erdiko edo Goi Magdalen Aldia (15.000-12.000 B.P.).

ALTXERRI ZALDI BURUA

Figurak antzinako eskema eta grabatu batetan berant modu bat isladatzen du.

Hormaren lubeltz marroitu garbi baten gainean grabatua, egileak argitasun erakarketa hori ematen dio, hain apaingabea den figura batetan itxaron zitekeena, barneko anatomi aipamenik ezertarako egin gabe. Nahiz bere lepoa goitik behera zeharkatzen duten marrek esanahi izkutu eta irakurgaitza izan, berari bizitasun apur bat erakartzen diote.

Marra bere gogortasunean aldaketa hori isladatzen du berant garaian jasan zuena, eta Lumentxako zaldietara hurbiltzen duena. Bekoki eta masaleizurraren arteko desberdintasunak bista-

rako gustokoa izatea ez dio galerazi.

KRONOLOGIA: Goi Magdalen Aldia (13.000-12.000 B.P.).

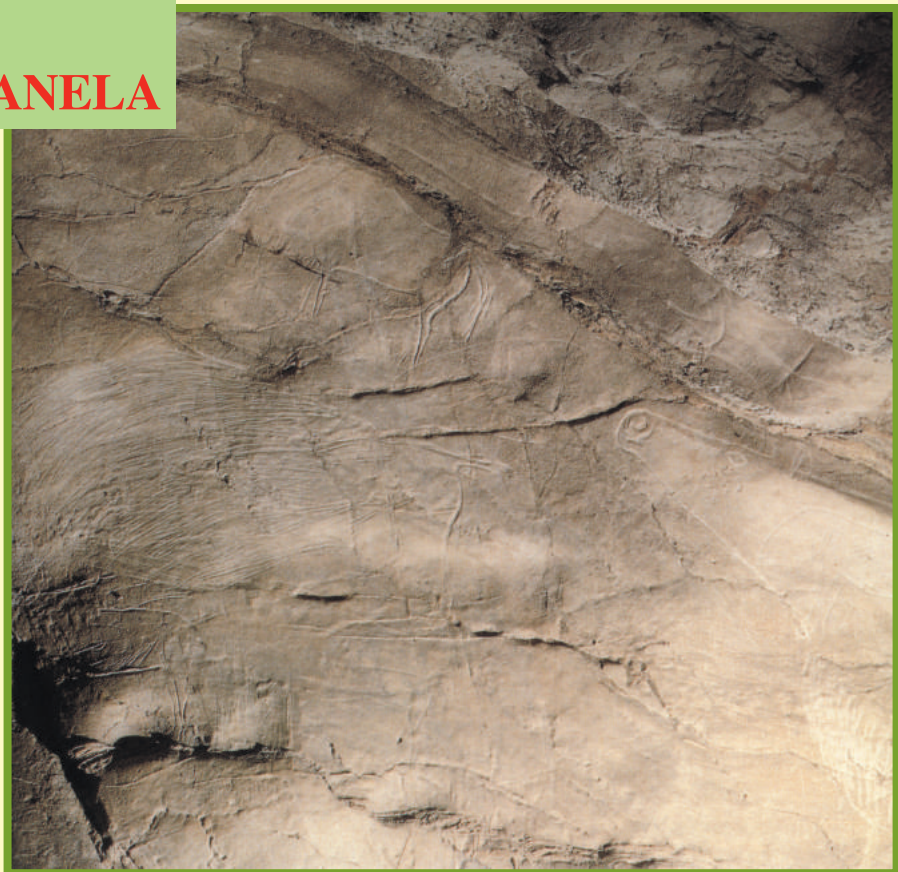

ALTXERRI GIZAIRUDIAREN PANELA

Nahiko legundurako pareta baten gainean figura talde txiki bat (bi bisonte osoak, beste bat ez osoa eta ahuntz bat) aurkezten dira zeinetan figura arraro batek, itxuragabeko buru batez eta gorputz estu eta luze batez osatuak, erdiko egoera bat okupatzen du. Fifura arraro hori giza ezaugarri batzu, beste batzuen artean argi eta garbi animaliak eta beste batzu azaltzen oso zailak direnak, eskaintzen dituztenen taldean sartu da.

Animali figuretako hiruk formazko erlazio bat aurkezten dute. Beraien gorputzak sorpen estilistiko desberdineko bi zatiz osatuak daude zeintzuen artean badirudi funtsezko batasun bat nagusitzen dela.

KRONOLOGIA: Goi edo Azken Magdalen Aldia (13.000-11.000 B.P.).

ALTXERRI BISONTEA IA, 6

Paneleko figuretako ezaugarriena tamainu handikoen bisontearena da. Aurreko batez osatua dago zeinetan ilearen aurkezpena, bizarra ordezkatzan zuen marraketa askekoa izan edo marrazkoa izan, inguruetan ez da sartu. Seguru asko Erdi Magdalenieneko bizarraren ohizko marraketatik jaioa, hau mordoilo teoriko baten eran desordenatu da zein ondoren inguruaren marra teoriko bat ezin daiteke jarrai. Orain ingurua kutsua da, Ekaingo figura polikromatuetan izkutan zegoen erizpidea.

Gorputzaren gainontzekoa kon-turik handienaz dago marraztua. Marra-sustrai eta piktorkoaren arteko konpromesua orekazko egoera bat lortzen du, baina ordezkorantz bidea dagoeneko hasia dago.

KRONOLOGIA: Goi edo Azken Magdalen Aldia (13.000-11.000 B.P.).

ALTXERRI BISONTEA IA,22

Marraren austura hain handia egi-ten da kutsua ere austen duela-rik. Figura honetan, egileak dagoe-neko buruaren edozein aipamena kendu du eta guztia multzo batera murriztu, zeinen nortasuna aurreko-ko tren bezela atzeko trenaren inguru zatiak bakarrik esan dezake. Formazko bilakaera ikuspuntu bate-tik hasita, austura aurrerakoia da, baina oraingo ez da erabatekoa. Bide motz bat gelditzen da oraindik abstrazio arte.

Atzekaldeko trenaren marrazki bikain baten elkarteak ernarazten du, zerk ekintza hori estilo boronda-tearen antzinako erakusleen artean sartzea behartzen duen.

KRONOLOGIA: Goi edo Azken Magdalen Aldia (13.000-11.000 B.P.).

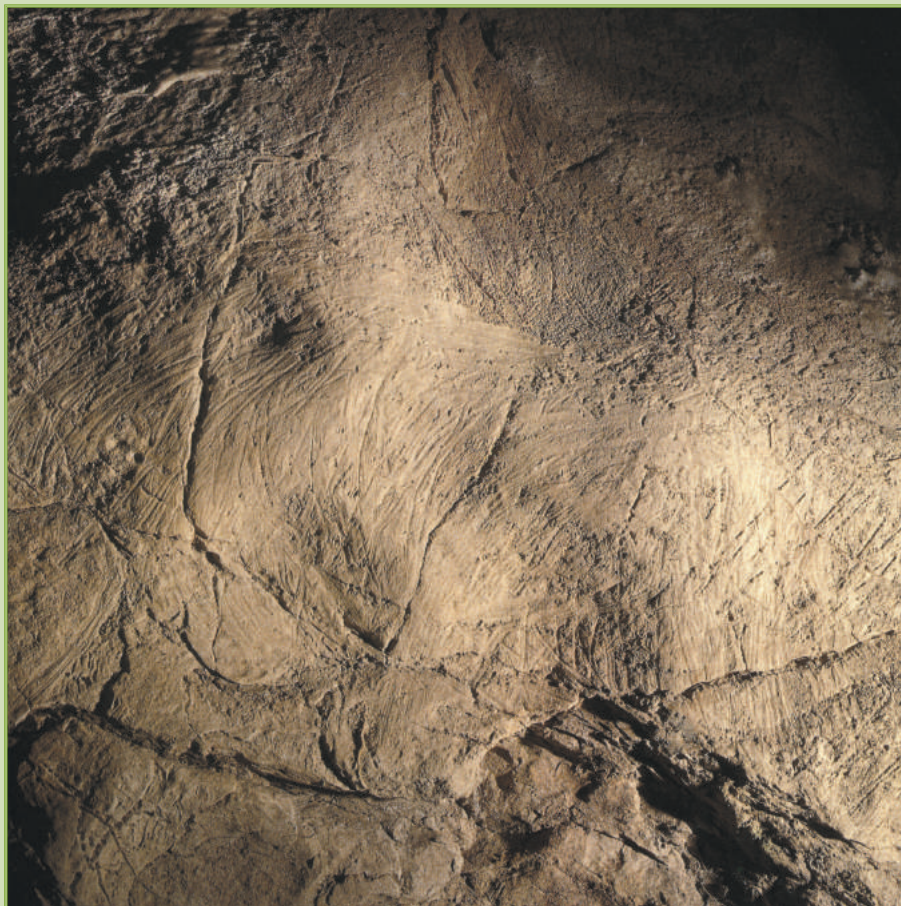

ALTXERRI BISONTE IA,16

Figurak figuraketaren eta abstrakzioaren arteko mugetako bat aurkezten du, espresionismo dei diezaiokeguna. Marraketak badirudi sentimenduen ibilgailu bezala koloreak alemaniar joeran lortu zuenaren antzeko zerregin betetzen duela. Marraketak animali bat gogoratzen duen batetan erabat marra ordezkatu du baztertua izan zen atzeko laurdenaren azken bakartegia ere erauzteraino. Piktorikoak marrazkoa ordezkatu du.

Altxerrik agiritutako sorta bat aurkezten du marraren austuratik hasita bera desagertu artekoa. Ez da ilogikoa izango, histori denboretan bezala, bilakaera hori diakronikoa dela suposatzea.

KRONOLOGIA: Goi edo Azken Magdalen Aldia (13.000-11.000 B.P.).

ALTXERRI BISONTEAREN ATZEKOAREN GAIN HEGAZTIA

Marrazko elementuak piktorikoe-kin elkartu nahi dituzten grBtzaileen artean bat aurkitzen da animali bikote bat osatzeko horman zoko-unearen forma bitxi bat erabiltzen duena.

Forma bitxiak biziki txori bat iruditzen du eta egileak azpian marraztu duen bisonte baten atzekoaren gain kokatu du. Eskenak, gaur egun errealitatean ikus daitekeen animalien elkar-keta gogoratzen du, nahiz eta ez hori gertatu txori batekin bisontearen kasuan. Baliteke ekkartzea sinbolikoa izatea, naturako batetik hasita. Txoria iruditzeak isatsaren inguruan ebakiera gutxi egin behar izan dira. Begia ere grabatua izan da.

KRONOLOGIA: Goi edo Azken Magdalen Aldia (13.000-11.000 B.P.).

TORRE ZENBAIT ANIMALIEN BURUAK

Sana-hezur baten gainean orein, zaldi, basahuntz eta zezen buruz, gizaitxura batez eta zenbait marrez osaketa bat grabatu da. Ezinezkoa izango litzake erdierlaizpe erdi-erregistro modu honi sentidu sinboliko bat ukatzea. Buruak marraz inguraturik daude, zeinen interpretazioa, noski, bada-ezpadakoa da. Formazko ikuspuntu batetik begiratuta igurek marra modulatu bat aurkezten dute eta bere barnean zirindetan lerrokatutako marra motzeko zirindez daude modelatuak. Figura guztietan marra berdina, lotura forma berdina, inguru luzeen taiuketan oker berdina agiriartzen dira, baita modelatuaren marrazketa antolatzeak forma berdina ere.

KRONOLOGIA: Goi edo Azken Magdalen Aldia (13.000-11.000 B.P.).

EKAIN AHUTZAK ETA OREIN ADARRA

Ekaingo harezko xaflak, azken Magdalenieneko maila batean kokatua eta C-14ak datatua, marrazko deskonposaketa bat Altxerrin zeinetan gertatu den benbora honetan bizi dituen estiloetako bat ezagutzeko balio du. Ekaingo xaflan, ahuntz pirenaiakoaren zenabit zati desberdin ikus daitezke: adar batzu, kopetak, buru bat eta lepo batzu eta aurreko anak. Xaflak batzuk figura bat hasi zezaten eta beste batzu burutu zezaten aurreko bat osatu arte balio izan du. Marraren ondoan, zenbait tamainu eta taiuketa desberdineko marrazko inguruak eta marra eta piktoriko sus-traizko zenbait irtenbiderekin adarrak ikus daitezke. Hauetako inoren antzik ez du orein adarrak.

KRONOLOGIA: Goi edo Azken Magdalen Aldia (13.000-11.000 B.P.).

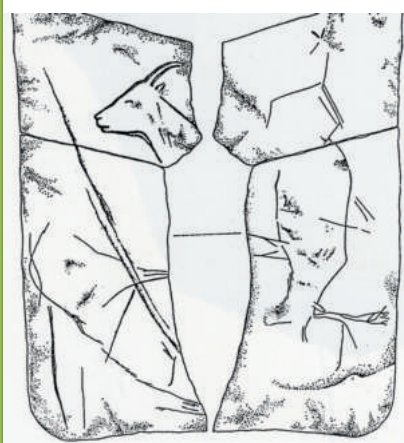
URTIAGA AHUNTZ BURUA

Urtiagako magdalenien-seko grabatzaileak beraien berant ekoizpenen soiltasunean bat datozela dirudi.

Ahuntz buru honek guztia inguru marrara murriztu du. Ezpainetako tolestura eta masalezurreko itzala eta lepoak berant ekoizpen bat izango zela arin arin adieraziko liguke.

Berant magdalenien-seko gusto hau Isturitzen ondo agi-riatua dago baina bere ekoizpenek ze esan gutxi dute hauekin denboraldi honetan. Hau da obraren kronologiaren erabateko babespenetako bat.

KRONOLOGIA: Goi edo Azken Magdalen

URTIAGA ZALDI AURREKOAK

Azken eta goi Magdalenien-se bitartean antzinenetakoak biziki gogoratzen dituen figurak eraikitze-ko era bat bizirik jarraitzen du. Baldin hau Isturitzko protomoe-kin konparatzen bada modela-tuan bakarrik diferentzi bat ikusi-ko da, halere, beste figura batzuetan ez da hori gertatzen. Ilea, Isturitzkoaren desberdin, haren bizarra diseinatua izan zen bezala diseinatua izan da, honek ere errepikatzen duen eredu hain zuzen. Baliteke belarrien eta ilearen multzo nahaspilatsuagoak ordutik denbora asko igaro dela eza-gutzen laguntzea. Halere, esan daiteke bi figuren bizarra bietan oso antzekoa dela, diseinatu dituzten esku desberdina izan ezik. Sorbaldaren modelatuak ere berant data eskatzen du.

KRONOLOGIA: Goi edo Azken Magdalen Aldia (13.000-11.000 B.P.).

ATXETA ANIMALI BURUA

Animali buru bat, batzuentzat katua, hareharritzko Olanitzeko jatorrizko ertz baten gainean eraikia izan da.

Kopeta ertzetako baten legundura arin baten bidez sei-nalatzen da. Begia, forma obalatu bat aurkezten zuen harritzko geruzetako baten ausidura baten gain tarra-pata arin baten bidez adierazi da. Ahoa bi kolpeen bidez eratua izan da, zeinetako batek eskinetako bate-an lotgune zabal baten antzekoa mugatu du eta beste-ak bi zatitan ezpainak apurtu ditu.

Aurkezpena aurpegi bakar baten gainean erabat gara-tzen da.

Aurkitutako gauzen gaineko figuren eraikuntza eskultura-

ko modu kontenporaneo bat da.

KRONOLOGIA: Goi edo Azken Magdalen Aldia (13.000-11.000 B.P.).

HARRI INDUSTRIAREN BEHERALDI EDERRA

Harriaren teknika, Brontze Aroarekin, amaitzen da. Nekazaritzako zenbait tresna batzuentzako eta etxeko iharduera batzuetan erabiltzen jarraituko da, baina gai edo materiale honetan ez da beste era-karketa tekniko berririk emango.

Harria, gizonaren hastapenetik hasita bere eskutike-ta bere eskuan agertzen dena, osagarritzko materia-le batean orain bihurtzen da.

Baina azken aleek, orriantzeko punta hau adibidez, materiale bikain honentzat beheraldi eder bat supo-satzen dute.

LEHEN GAIA: Suharria.

NEURRIAK: 112-43-12 mm.

KRONOLOGIA: Brontze Aroa.

LEKUMENA: La ladera de la Majada (Pipaon. Araba).

LUMENTXA ZALDIK

Odol gorritzko xafla txiki baten gainean eta aurpegi baten gainean, aurrera deitzen dioguna, errejistro klasikoan bi zaldi figura ikusten dira eta bestealdekoaren, alderantzia, gain baita ere zaldi aurreko bat.

Sinesgarritasun osoaren arauera Ekaingo xaflaren data-ren ingurukoa da, baina marra-tradizio desberdin bat isla-datzen du. Lumentxan, eskematizazio auriñaziense eta magdalenien-sekotik marra bereizten da. Bere errazteko eta formak gogortzeko joera, buruak neurrigabekoak eta edozein zehaztasun anatomikoa ia erabat likidatzeko joe-rak, marraren erabileran esperientzia lortu duen eta bere gustora erabiltzea erbaki duen aldi bat agertzen dute. Espresionismo beste modu bat izango litzekela bezala

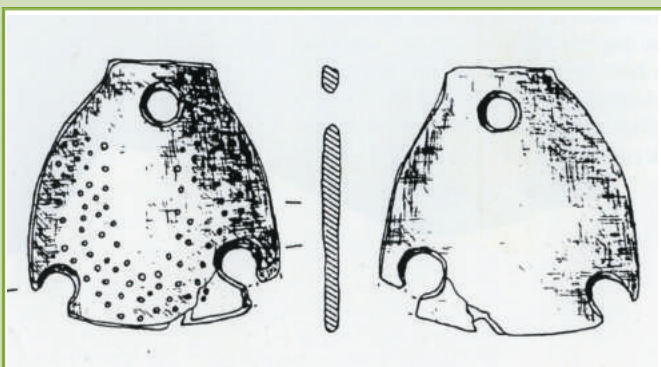
KRONOLOGIA: Goi edo Azken Magdalen Aldia (13.000-11.000 B.P.).

LAMIÑAK II XAFLA ZULATUA ETA APAINDUA

Trapezide-formako eta hiru zulo erregularrekin bata goian eta bi behean hezurrezko xafla mehe batek, bada-ezpadazko orientabide bat emate arren, ziztada txikiz osatutako U erako zirrinda batentzat euskarri balio izan du.

Antzeko zirrindak auriñaziensetik hasita magdalenien arte argiztatu dira, baina inolako esanahirik ez eta liteke ere atxiki ez leiezaielarik. Beraiekin hurbilen diren parekideetako bat Torreko tuboko ziztada zirrindan dauka.

Zuloek larru edo ehunaren gain apaindurizko zertarako bat atxikitzez laguntzen dute, baina erabiliak izen zirena-

rem arrastorik aurkezten.

KRONOLOGIA: Goi edo Azken Magdalen Aldia (13.000-11.000 B.P.).

ARENAZA APAINDUTAKO HEZURREZKO XAFLA

Salbuespen oso arraroak izan ezik siniskarriz ezinezkoa izan da agiriatu aziliense garaian figurazko arterik ez zela egin. Aldrebes, garai hauetako mailetan aurkitutako xafla guztiek geometri zioetan antolatutako marraz egindako apaindurak aurkezten dituzte. Figurazko artea abstraktoan bihurtuko zen inolaz ere, Goi Paleolito guztian, nahiz eta sumagaitz lainetan izan, dagoeneko agertzen den sustraia hura.

“Abstrakto” izengoitia figurazkorik etzegoelari sor zaio, ez arte borondate aitopren zehatz bati. Baina gertakizuna ezin liteke beste erara azaldu.

Areazako piezan, apaindura funtsean sare-antzekoa da.

KRONOLOGIA: Aziliense (11.000-9.000 B.P.).

URRATXA III HARRI-KOSKOR MARGOTUA

Azilienseko agerpenik ezaugarrienetako bat harri-koskor margotuak dira, Mas d’Azil-go aztarnategian aurkituak gehienak.

Urratxa IIIkoak aziliense harri-koskor multzoko gutxien ikusgarriak diren antolaketetako bat isladatzen du, zeintzuen artean puntu, kutsa, baita forma geometrikodun zirrindazko elkarketak aurkitzen dira.

Zirrinda gorriz margotutako, zeharkako edo elkarzutikako sorta bat aurkezten du, beraien artean ereserban esparru txiki batez banatuak.

Aziliense harri-koskorrek idazkeraren jatorri bezela jotzen ziren, hipotesia orain arte ontzat hartzeke dagoelarik.

KRONOLOGIA: Aziliense (11.000-9.000 B.P.).

SOLACUEVA GEZILARIAK

Kronologi zehatz bat, gainera askotariko formak aurkezten dituen “levantino” bezala ezagututako arteari atxikitze oztipoak, zeraimazko kulturei elkartutako ekoizpen guztien gain dago oraindik.

Argi eta garbi zeraimazko neolitiko eduki garrantzitsu baten giza formekin eta hauen antzeko animaliekin, beste batzuk Brontze eta Burdin Aroko Azkenera atxikiekin, apaindutako panelei elkartzeak, atxikipen guzti hauek zalantzan jartzen ditu. Halere behin-betirako beste norabide batean ez ditu zuzentzen.

Epipaleolitikoko abstraktoa ordezkatzeko duen arte motaren aurrean aurki gitezke.

KRONOLOGIA: Aziliense (11.000-9.000 B.P.).

CORTES DE NAVARRA ZERAMIZKO IDOLOAK

I dolo izena ilunki gizantzeko itxurako, ia ia borobilak, argi eta garbi giza aipamenez apaindutako gauza batzuei eman zaie.

Goiko handitzea, oso arina, ugarantzeko ikur edo bere beheko puntuan zabalagoa den ebakiera luze batek bien artean banatutako eguzki bezala bi begiz dago apaindua. Bigarren handitzea, erdikoa, gutxiago ikus-

ten dena, zirrinda bikoitz batean sartutako alkai-antzeko zioz dago apaindua. Hirugarrena, behekoa, badirudi oinak isladatzen dituela, hurbilkor eta zeharkako ebakieraz. Itomenak, lepo eta anek, ebakiera borobil eta parekideak daramatzate.

KRONOLOGIA: Burdin Aroa (3.000-2.500 B.P.).

ETXAURI HARLAUZA IKUR MARGOTUEKIN

G oi Paleolitan animalia figuraketei forma abstraktoek laguntzen zizkien, zeintzu ikur bezala interpretatzen diren, eta zeinen betekizuna figuraketak argitzea eta sentidu bat ematea izango zen (ikir tektiformeak, pektiformeak, klabiformeak e.a), zeintzuen esanahia ez da oraindik aurkitu.

Ez-irudizko denboraldi baten ondoren artea irudizkora bihurtzen da, bertan eskenak sartzen ditu eta bere formak berarizten eta eskemazten. Kasu batzuetan bilakaera hori jarrai daiteke figuraketatik hasita eskemaketa utsarena arte, zeinetan, halere, errealitatearen aipamen bat ezagut daiteke. Beste batzuetan ikurren edo forma abstraktoen irudizko jatoria ezin daiteke bereiztu.

Modu hontako artea badirudi Neolitoan hasi zela, trikuharrien ortostatoak batzutan apaintzen ditu eta Brontze Arora arte irauten du.

KRONOLOGIA: Neolito-Brontze Aroa (6.000-3.000 B.P.).

ARENAZA I HEZUR APAINDUA

A renazan ebakiera sakon, borobil eta parekidekin apaindutako gauza batzu berreskuratu dira, hauetako bat ardi bernaeszurra. Apaindura zio hau ugaria da eta, beste batzuen artean, endaixken kirtanak apaintzeko Arabar Errioxako trikuharrietakoak adibidez. Baldin zioia jatorri sinbolikodun oharpekin edo aholkuekin idarokia izango ez balitz, formalki hitz eginaz esango genuke berriz ere dekorazioatik dekorazioaren aurrean aurkitzen garela, baina oraingoan, parekide joku soil baten bidez.

KRONOLOGIA: Azken Brontze Aroa (+ 3.000 B.P.).

ISTURITZ BISONTE BURUA

E bakitako inguru sortaren parekide Isturitzek animalia buruen beste bat inguratzen du, nagusiki bisonteak, zeintzuk hezur luzeen edo diafisisen zati luzeen gain zeharkako sentiduan jarriak, bere tratamendu anatomikoagatik asko gogorazten duten. Sortako ale ederrenetako batek lasaitasun eta edertasun inpresio bat sortzen du, zein, aldi berean, ile motzagoak aurkezten dituzten motzago batzuekin txandakatzen duten ebakiera luze, aske eta erregularrez animalia berezko eta luze ilearen modelatu bidez ikusleari eskualdatu zaion. Aberastasun anatomik behin bakarrik begian desoreka sensazioa sortzen du, zeinek, arraroki handia eta irtena, aurpegiaren idarokipen isila saldu du.

KRONOLOGIA: Erdiko edo Goi Magdalen Aldia (15.000-12.000 B.P.).

ISTURITZ ZIRI APAINDUA

G ailu eta gauza paleolitikoak geometrikoak deitu izan zaien zioekin sarritan apainduak izan dira. Isturitzko ziri batzuk okerrune, lerroker eta kontrakorbatu diseinu bat aurkezten dute, barroko-antzeko joerako apainduren sustraian dagoena. Marrak sortutako forma joera garbiari ebakiera zabal eta sakon bat erantsi zaio okerguneen multzori itzal-argiak erantsiz amaitzen duena. Hasiera batetan ezin zitekeen beste espresio errezagorik lortu marrak berbera bakarrik besterik aurkeztu gabe sor dezaken edertasun sarrastada bat baizik. Isturitztik hurbileko aztarnategi oso gutxi bararrik

horrelakorik eskain dezakete. Euskal Herriko gainerakoak ez du ezagutzen.

KRONOLOGIA: Erdiko Magdalen Aldia (15.000-13.000 B.P.).

GRÁFICAS **RD**

Impresión Offset

Impresión Digital

Fotografía

Cartelería

Velocidad

Tu imprenta de confianza

C/ IRUÑA, 1 BIS, 2ª PL.- BILBAO

✉ info@graficasrd.com

☎ 94 447 93 04

💻 www.graficasrd.com